

ז. אמונה, בטחון ועונג בשבתה של השביעית

בטעמיה של השמיטה מצאנו אצל הראשונים והאחרונים דרכים מספר, ביניהם ערכי האמונה והבטחון. "שיזכור האדם שיש לארץ אדון על אדוניה", "שיוסיף האדם בטחון בהשם יתברך"¹. והנה עיון במקראות ובמדרשותיהן מגלה מכנה משותף לערכים אלה, לשבת ולשביעית.

פרק ל"ז בתהילים בנוי מעשרים ושנים בתים המסודרים לפי סדר הא"ב. רוב הבתים הם בני שני פסוקים, כשהראשון פותח באות מהאלפא-ביתא. ענינו להלן בבית השני שבפרק:

בטח בד' ועשה טוב, שכן ארץ ורעה אמונה. והתענג על ד' ויתן לך משאלות לבך.

בצד הלשוני נאמרו כמה וכמה הצעות: רעה, הובל את אמונתך, הולך אותה. טפח אותה, התחזק בה. או: הדרך אחרים לקראתה. או: בקש את האמונה כצאן ובקר המבקשים מרעה. או: רעה = רצה, רצה אמונה, רדוף אחריה. במסורות חז"ל מצינו על כל אחד משני הפסוקים דרשה מפרשת.

אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר והתענג על ד' ויתן לך משאלות לבך. עונג זה איני יודע מה הוא, כשהוא אומר (ישע' נ"ח י"ג) קראת לשבת עונג, הוי אומר זה עונג שבת (שבת קי"ט ע"ב).

יש מקום להנחה שדרשה על פסוק אחד מתוך הבית תתיחס אף לפסוק השני. שהרי שניהם מכונפים תחת כותרת האות מאותיות הא"ב. מכאן – ערכי הבטחון ועשיית הטוב (לעיתים ע"י המנעות מעשיה), ההתגוררות בנחלת הארץ המביאה לטפוח האמונה, וההתענגות על הערכים הרוחניים המשתייכים לשבת². ואילו על הפסוק השני דרשו בזהרה:

כי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, ר' יהודה פתח, בטח בד' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, לעולם יהא אדם זהיר באדונו וידבק לבו באמונה העליונה, כדי שיהא שלם עם אדונו... ורעה אמונה, היה מנהג אותה בכל שאתה רוצה... ומשום זה וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית... שנוהג בה

1. "החנוך" מצוה פ"ד; תע"ז. אברבנאל, פרושו לאבות "נחלת אבות". פ"ה. "כלי יקר", ויקרא כ"ה כ"א: בטעם מצוה זו יש דעות חלוקות וכו'.
2. וראה מעין זה ב"עולת ראייה" ח"ב עמ' קל"ח, ולעיל פ"א הערה 19. ובפרק ו', על נחלה בלי מיצרים שאף הוא שכר על עינוג השבת. להלן: קריאת הדרור במוצאי-שביעית עמ' 453 הערה 29.

שמייטה ומנוחה ואין עושה עבודה (פ' בהר דף ק"י ע"ב, בתרגום ה"סולם").
 ובעל "שפת אמת" מבלי להתייחס לדברי הזוהר כתב בשנת תרמ"ו בפרוש
 הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה".

אכילת השמיטה לא תהא ע"י הכנת האדם, רק ע"י מנוחה, והיא בחינת
 עונג שבת.

עונג שבת מתיישם ע"י אכילה שאין עמה טרחה בשעת מעשה, שהרי הכנה
 אסורה בשבת; כיוצא בדבר אכילה בשביעית כשאוכלים את פרות שבת הארץ
 בלי הכנה ויגיעה. סוף משמעה של הנאה כזו מתוך מנוחה – עונג. מתוך דרשת
 הזוהר ודברי ה"שפת אמת" עולה בידינו שערכי הבטחון, האמונה והעונג
 משתייכים אף לשמיטה. כיוצא בדבר, עשית הטוב ע"י המנעות מעשיה, "עושי"
 דברו בשביעת השביעית, וההתגוררות בארץ שהרי אין השביעית נוהגת בחו"ל,
 "שכן ארץ".

נמצאת אומר שהמרכיבים את הבית במזמור שלפנינו סובבים הן על השבת
 והן על השמיטה. בהסברת המכנה המשותף להם כתב ר' צדוק ב"פרי צדיק".

השמיטה היא כמו השבת שהיא תכלית שמים וארץ שלזה היתה כונת
 הבריאה שיכירו כח מלכותו, והיינו ביום השבת שאומה שלמה מניחין
 עסקיהן לכבוד שמים... וכן השמיטה בא"י שהיה רוב עסקיהן בעבודת השדה
 וישראל מניחין שנה שלמה מעבודתה לכבוד שמים שמכירין כי לד' הארץ...
 וע"ז דרש בטח בד' שהוא מבטחון בד'... וצויתי את ברכתי בשנה השישית,
 וכן בשבת כתיב בטח בד', כי שבת היא חלק שביעית מהשנה וישראל
 מניחין כל עסקיהם לכבוד שמים והוא מבטחונם בד', שאדרבה ממה
 שמכבדין את השבת מתעשרין (כמ"ש שבת ק"ט)... כן אומרים (לפי מנהג ספרד)
 בכניסת השבת אחר התפילה כשהולכין לסעוד מזמור לדוד ד' רועי וכו'
 שמכיר שהשי"ת הרועה ומפרנס, וזהו בטח בד'... וכן השיר ליום א' אחר
 השבת לד' הארץ ומלוואה, שע"י שבת מכירין שלד' הארץ שקנה וכו' ושלטי
 בעולמו (ר"ה ל"א ע"א) כן בשמיטה, כתיב שש שנים תזרע שדך, שכפי שתורה
 הכונה בעבודת השש שנים כן תהיה קדושת השמיטה (ויקרא עמ' צ"ז).

מכוחה של השבת בא הבטחון ומכאן יוצאים לשכון בארץ, בארציות של ימי
 המעשה המונהגים ע"י האמונה. וכיוצא בשבת אתה אומר בשביעית, שכן בארץ,
 בארציות שש שנות המעשה, והנהיגם ע"י האמונה המתחזקת בשנת השמיטה.
 על הבטח, לפרנס ולהזין את האמונה ע"י השבת והשמיטה. בטחון זה מתעמק
 ומתרחב מעובדת הישיבה בארץ. כך כתב בעל "שפת אמת" בפ' בהר שנת תר"ן.

כי תבואו אל הארץ ושבתה הארץ שבת לד', להעלות הארץ אל הרחניות
 והפנימיות... א"י מיוחדת להיות נחלת ד', וכתיב וישבתם לבטח בארצכם.
 ואמרו בתו"כ בארצכם אתם יושבים לבטח, ואין אתם יושבים לבטח חוץ

אמונה, בטחון ועונג בשבתה של השביעית

לארצכם. הרמז כי בא"י היו אוכלים ושבעים ומ"מ היו דבקים בהש"י במידת הבטחון שזוהו עדות השמיטין ויובלות ואין כל הארצות מיוחדות לזה רק א"י, וע"ז כתיב "שכן ארץ ורעה אמונה" (שפ"א עמ' צ"ט).

למשותף בין דרשת הזוהר על שנת השמיטה לבין דרשת הגמרא על עונג שבת חזר ר' צדוק פעם נוספת. "שניהם באים ע"י הבטחון והאמונה" (פרי צדיק עמ' צ"ו), ואולם גם אם הוא משתמש במונחים קבליים – ממשנת הזוהר ור' חיים ויטאל על "עשיה לעילא" – עשה טוב, ו"שבת עילאה" – עולה מתוך דבריו שסגולת גאולה מופלאה גנוזה בתוככי שבתה של השביעית, הכלולה משמירת שתי שבתות, המתמצתת בתוכה את הבטחון והשבתון, האמונה והעונג, "ומי שזוכה לזה, הוא בפרט נפשו, מיד נגאל".

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

ח. ברכת השבת והשביעית

בתורה מוצאים אנו ברכה לשבת וברכה בזיקה לשנה השביעית: "ויברך אלוקים את יום השביעי" (בראשית ב' ג') "וצויתני את ברכתי לכם בשנה השישית" (ויקרא כ"ה כ"א). ברכת השבת באה בסתמא ולא נתפרש מה משמעה, ואכן מימות התנאים ועד לפרשנים אחרונים¹ עסקו בהגדרתה. במדרשי הלכה ובמדרשי אגדה מצויים שבע אוקימתות למהותה של הברכה: "ברכו במן, ברכו בעטיפה, ברכו בנה, ברכו באור פניו של אדם, ברכו במאורות, ברכו ביציאה, ברכו במטעמים" (ב"ר י"א וראה ת"ש בנוסחאות השונות) חמש מתוך שבע הברכות הן בשבת עצמה, ואילו שתיים – במן וביציאה, התגלותן בימות החול. יתרה על כולם ברכת המן שבגינה מתברך כל השבוע, וכדלקמן. ברכת המן מפורשת היא בתורה "והיה ביום השישי והכיניו את אשר יביאו, והיה משנה על אשר ילקטו יום יום" (שמות ט"ז ה') "דאו כי ד' נתן לכם השבת, על כן הוא נותן לכם ביום השישי לחם יומים" (שמות ט"ז כ"ט). אמנם התייחסות ברכת המן לשבת היא בעייתית, וכך מנוסחים הדברים בזוהר יתרו (דף פ"ח ע"א. בתרגום "הסולם").

ר' יצחק אמר, כתוב "ויברך אלוקים את יום השביעי וכתוב במן ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו", כיון שאינו נמצא בו מזון, מהי הברכה שנמצאה בו. אלא כך למדנו, כל הברכות שמעלה ומטה תלויות ביום השביעי, ולמדנו, למה לא היה נמצא מן ביום השביעי, משום שמיום ההוא מתברכים כל ששת ימים העליונים, וכל אחד ואחד נותן מזון למטה, כל אחד ביומו, מהברכה היא שמתברכים ביום השביעי.

דברי הזוהר הללו הוסברו ע"י בעל "שפת אמת" בפ' יתרו שנת תרל"ו.

השבת נותנת ברכה לכל הששה ימים; אמת שהקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, אך הוא ע"י השבת. ובטובו הוא השבת שנאמר בו "טוב להודות לד'", וכתוב מה רב טובך אשר צפנת וכי, כי הקב"ה ברא העולם בטובו ית'. וכל האורות אשר היה ביכולת הששה ימים לקבל השפיע להם, והשאר נשאר בשורש העליון, ומאותו השורש מחדש בכל יום המעשה בראשית. וזה טוב הצפון שהוא למעלה מהשגה, ואינו יכול לברא שם. זה עניין צפנת ליראיך, שרק היראים, שכן דרכם לבטל כל רצונם להתדבק במה שלמעלה מההשגה, הם זוכים לזה האור. ולכן בש"ק שמתגלה זה הטוב

1. "צורר המור פ' בראשית", "גור אריה" ויברך את יום השביעי. "בני יששכר" מאמר ג', ברכת השבת. "העמק דבר" בראשית ב'. "שם משמואל" פ' תולדות רע"ד. "רסיסי לילה" עמ' נ"ג, ע"ז. על הברכה – ש.ה. ברגמן, "מחניים" כ"ח, פסח תשט"ז.

הצפון, לא אשתכח ביה מנא, ולא נמצא בו המן) שהוא השפעה המושגת לאדם. ושבת הוא ברכה לימי המעשה, פ' אם זוכין בימי המעשה באה ברכה מן השורש, וכן היה רצונו ית' שכל ששת ימים תעבודו ויזכו ע"ז לברכת השבת.

השבת היא מקור הברכה ולכן היא מחוץ למסגרת המצמצמת. "הברכה היא יותר מן המידה, ואין כלי להחזיק יותר ממידתה, וכן היה במעשה בראשית, ששת ימים עשה כל בנין הטבע והבריאה, אבל בשבת — ויברך, יותר מהחזקת כלי הבריאה" (שפת אמת" יתרו, תרס"ד. וראה שפ"א בראשית עמ' 18, עמ' פ'). המן הוא הבטוי המוחשי להשגה הרוחנית — לחם מן השמים² — הנתפסת ע"י האדם, ולכן בשבת, שיסודה למעלה מההשגה, לא ירד המן. מקורן של אותן ההשגות שהן בתחומן של האדם — במדרגה צפונה ונעלה יותר מתחום זה, ולכן מכוחה של השבת ניזון השבוע כולו. זוהי המשמעות של ירידת המן בכל ימות השבוע "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תהילים ל"א כ'). היראים, אנשי היראה הם בעלי תכונת ההמנעות, הבטול של המרכיבים האישיים מפני עצמה נאצלת יותר. מכאן, מי שמבטל את רצונו, מי שהוא ירא, זוכה לטוב שבמקור, לטוב הצפון; אותו טוב נעלם, שמתגלגל לאחר מכן לצורות בטוי מוחשיות. כאן איפוא סודו של הפרדוקס: מקור הברכה עצמו נעדר כביכול ברכה, סגולת ההתפשטות עצמה בנקודת מוצאה, איננה תופסת מקום. "הנשמה העליונה בעצמה מוצאת היא את חסנה ועוזה פנימה, אינה צריכה לשום דבר חוץ לה, היא מאושרת, ובכח הכללי שבה, מתוך שהיא תמצית הכל היא ממשכת את החיים לכל, את כל החסר בכל גווני החסרון. ובת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני, די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" (מוסר הקודש" עמ' קנ"ד).

כיוצא בנוסחה פרדוקסלית זו, ענינה של שבת הארץ. ביסודה מונחת ההמנעות, השביתה מעבודת הקרקע: ואע"פ כן היא המקור הנסתר של ברכת השנים שלפניה — בשישית, ושלאחריה, בשמינית ובתשיעית. "וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית" "וזרענתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן, עד השנה התשיעית". בפרוש המשאלה והברכה כתב בעל "שפת אמת" פ' בהר, שנת תרל"ו.

כי תאמר מה נאכל³ דענין שבת ושמיטה הוא בחינת בטול, ודבר זה נוהג בכל פרט ג"כ שצריך לבטל עצמו מפני יראת הבורא ית'. ואף שעני"ז מבטל קצת מקיום המצוות ומעש"ט ע"י היראה, אע"פ כן אם הוא לש"ש אינו בא

2. ראה קונטרס "קדושת השבת" ב"פרי צדיק" בראשית עמ' 16.

3. ראה ב"נועם אלימלך" פ' בהר שעצם הצורך בברכה התעורר ע"י השאלה "מה נאכל", ונתפרשו הדברים בשפ"א בהר תרל"ז, "דמה קושיא היא זו, מאן דיהיב חיי יהיב מזונא". וכן ב"שם משמואל" בהר תרע"ג, בשם אביו, ובשנת תרפ"א.

עיי"ז לידי חסרון, כי טוב מעט ביראת ד' שני"ז שורה ברכה במעשיו. ועי"ז נאמר יראה את ד' קדושו כי אין מחסור ליראיו, והבן⁴. וזה שנאמר וכי תאמרו מה נאכל וכו', הן לא נזרע וכו', אף שממעט עי"ז בעבודת הפעולה, אעפ"כ מעט דבקות שמשיג ע"י היראה שורה בו ברכה, וצויתי את ברכתי. דבריו של בעל ה"שפת אמת" יסודם בדרשת הזוהר החדש פ' בהר על הפסוק במשלי ח' כ"א "להנחיל אוהבי יש, ואוצרותיהם אמלא".

אמר ר' שמעון, להנחיל אוהבי י"ש, מאי יש, דא רזא דיובל ושמיטה, דלא מסר יתהון הקב"ה לשאר עמין, אלא לעמא קדישא (זה הסוד של יובל ושמיטה, שלא מסרן הקב"ה לשאר העמים, אלא לעם הקדוש).

וכן כתב ב"שפת אמת" פ' בהר בשנים תרמ"ה, תרנ"ב בפרוש הדברים.

כמו שהקב"ה ברא יש מאין, כן צריכין בני"ז לחזור (להחזיר) היש לאין, וזהו עצמו קיום היש, בזה הבטול של היש. וזה רמז להנחיל אוהבי י"ש, שזה הנחלה ע"י יובלות ושמיטין שמבטלין הכל אל השורש והאין, ובזה נתקיים הנחלה בידם, וכל קיום היש ע"י יובל ושמיטה שהוא הביטול. כפי הביטול שנמצא באדם אל הבורא ית' ממילא יש לו הכל... דכתיב מותר האדם מן הבהמה — אין. כי הנה הקב"ה מקיים וזן כל הברואים מאדם ובהמה, ויתרון שכל האדם במה שמתבונן ומבין ומכיר טובת הבורא ית', ואז כשבא לדעת זאת יש לו מותר. אבל כשהכל מביאו לבעט בהבורא, ואומר כחזי ועוצם ידי וכו', הבהמה טובה ממנו. והקב"ה ברא יש מאין, וכשהאדם מבין זאת ומבטל עצמו להבורא, עי"ז כתוב להנחיל אוהבי י"ש.

ר' צדוק בספרו "פרי צדיק" (פ' בהר ס' ט"ב) התייחס למחצית השניה של הפסוק "ואוצרותיהם אמלא", והוכיח מדברי חז"ל שהבטוי "אוצרות" מתייחס למידת היראה. כך בפסוק בישעיהו (ל"ג ו') יראת ד' היא אוצרו ובדברי המדרש (שמ"ר פ' ל"א) הממשיל את היראה לאוצרות — אפותקאות⁵. מכאן הבנה חדשה בפסוק "להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא" ובדרשת הזוהר. להנחיל אוהבי י"ש, מתנת-נחלת היובלות והשמיטין, שיסודם בהמנעות — מלוי האוצרות, הם-הם מקורות היראה, הרתיעה, ההתבטלות; מלוי מבוע ה"אין" — שהוא סיבת כל

4. אולי כוונתו לרמז לתשובת השאלה בדבר ההנמקה שבפסוק. כאילו עבודת היראה היא עבור השכר והתגמול של "אין מחסור" (ראה בלקט "מקדש מעט" לתהילים ל"ד).
5. וראה עוד ב"רסיסי לילה" ס' ל"ז שהביא את דברי הגמרא בברכות דף ל"ג על אוצר של יר"ש, שמקומו ב"בית הגזים", ואת הנאמר בשבת י' על מתנת השבת הנמצאת ב"בית גזי" דהיינו במקור העלום, ויסודו ביראה, באין. וע"ע "קדושת השבת" עמ' 16, וב"פחד יצחק" שבת עמ' ל"ה הבקורת על דברי המהדיר את "תומר דבורה".

היש המתברך והאהבה המתפשטת. "יש לרמוז בפסוק (משלי י"א כ"ה) יש מפזר ונוסף עוד, על יובל ושמיטה שמפקירין הפירות ועי"ז נוסף עוד כמש"כ וצויתי את ברכתי" (לקוטי שפ"א בהר).

במאמר ג' שבקונטרס "קדושת השבת" (נדפס בראש "פרי צדיק" בראשית) עסק ר' צדוק בברכת השבת ובברכת השביעית כאחת⁶ ביסודות האמורים אולם בנוסח שונה.

ענין הברכה דשבת דכתיב במעשה בראשית ויברך וכו', וגם בדברות ראשונות ע"כ ברך וכו'. ומה טעם להזכיר הברכה בענין ציווי השביתה. בפשוטו י"ל עד"ש רש"י פ' בראשית גבי ברכה דדגים, לפי שמחסירין וצדין מהם הוצרכו לברכה, והאמות מונין את ישראל על שמירת השבתות שאין עושין בו כלום, וכל מה שיגיעים בימי חול אוכלים בשבת, ע"כ הם עניינם כמו שאמרו במדרש איכה על פסוק הייתי שחוק, ומצינו גם בכתוב בפ' בהר במצות שמיטה וכי תאמרו מה נאכל וגו' וצויתי את ברכתי לכם וגו'. והכי נמי בשביל כן ברכו שאע"פ ששובתין בו ממלאכה ועוד מענגין אותו במאכל ומשתה עכ"ז לא יחסר לחמו, כי כל הששית ועשת וגו' כי בשביעית שובתין ואין על מה לחול הברכה. מזונותיו של אדם קצובין חוץ מהוצאות שבת וכו'. וציווי הברכה דשמיטה הוא בשנה ועיקר הברכה חלה על המעשה... וזה כלל גדול בין בגשמיות בין ברוחניות, בשביתה אין על מה לחול ברכת ד', כי כאשר האדם עושה עכ"פ איזה דבר אפי' מעט וכחודה של מחט, הוא נעשה כלי קבול לקבל ברכת ד' עליו שתשרה במעשה ידיו. וגם ברכת השבת, איתא ברכו במן, שהיה בששי לחם יומיים וזו הברכה ביום ו'. אבל אין הברכה בו מצד עצמו, רק מצד מה שצדיכה להיות בו הכנה ליום השבת. וברכת השבת היא מתפשטת ויוצאה לפועל בו. ושבת נקראת מקור הברכות, כי כל ברכה בעצמותה הוא בלא שום מעשה כלל, וכמו הברכה דמן שנמצא ביום ו' לחם יומיים, הם לא לקטו יותר ממה שלקטו בכל יום, ואף נפילת המן מן השמים לא היתה יותר מבכל יום רק שבמדידת הלוקיטה מצאו יותר ונמצא בעצמות הברכה לא היתה שום פעולה ומעשה⁷.

בטווי הברכה של השביעית נדרשו בהפלגה רבה בתורת כהנים, עד שהם מקיפים את כל מחזור השנים.

6. וראה עוד בפרוש הרב הירש ויקרא כ"ה כ'. להלן פרשיות נשא, דברים.

7. וראה "אור החיים" ויקרא כ"ה כ"א.

וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית, אין לי אלא בשישית, בחמישית וברביעית, בשלישית ובשניה, משנה לחברתה מנין ת"ל בשנה וכו', דגורעין [בדרשה, את המילה] הששית ודורשין בשנה בלבד" (רבנו הלל). "שנה יתירה דריש, שבכל שנה ושנה תהא הברכה שיספיקו פרותיה משנה לשנה, אבל בשישית צריכה יותר ברכה להספיק לשלש שנים" (פרוש הר"ש והראב"ד).

דברי הספרא הללו נתפרשו ע"י בעל ה"הפלאה" בספרו "פנים יפות" ביחס לברכת השבת.

לכאורה אינו כמובן מן הכתוב, שבשנה השישית לבד יהיו כפליים, לעצמו ולשביעית, ולפי לשון תו"כ היה גדל בכל שנה חלק ששית יותר, והיה נשאר מן השנה ראשונה החלק השישית, והיו אוכלין אותו בשנה שניה, כדי שישאר מתבואה הגדלה בשנה השניה, שני חלקי ששית, וכן בכל השנים, עד שכל התבואה הגדלה בשנה ששית יהיה נשאר לשנה השביעית, והיינו דקאמר בתו"כ משנה לחברתה... נראה לפרש ע"פ מה שדרשו חז"ל ברפ"ב דביצה, שמאי אומר מאחד בשבתא לשבתך, אבל הלל מידה אחרת היתה לו שהיה אומר ברוך ד' יום-יום; וכן מצינו במן שהיה יורד מדי יום ביומו ולא הותירו, וביום הששי ירד כפליים לחם יומיים, ואחז"ל הטעם כדי שיהיו עניניהם תלויות בכל יום, מיחלות לשמים, וכמו כן היתה מידת הלל לדורות. אבל זהו באיש עני שהיתה בזה תועלת שהיו עניו תלויות בכל יום לשמים, להזמין לו מידת יום ביום, אבל בעשיר שיש לו נכסים רבים אין בזה תועלת. ע"כ המובחר יותר כמידת שמאי שיזכור שהשפע בא מברכת יום השבת... וכן י"ל בשנת השמיטה היה החלוק הזה בין עשיר לעני, כי העני הנהיגו ד' במידת הלל ומידת המן שלא יהיה בו מותר בכל שנה והיתה בו תועלת שעניו מיחלות לד' בכל השנה, ובשנה שישית היתה הברכה בכפליים כמו בירידת המן, והאיש העשיר שאין בו תועלת הזה, היתה ברכתו בכל שנה חלק ששית יותר, כדי שיזכור בכל שנה שהברכה היא בשביל שנה שביעית שהיא שבת לד' (פ' בהר ד"ה וצויתי, דף ק"א).

השוויון שבין שבת לשביעית בא לידי בטוי אף בברכה המשותפת לשנים, ברכה המתגלית ערב בואם, ביום הששי ובשנה השישית. (אמנם יש "מהלך" המסביר את גילוי הברכה במשך כל שבוע הימים ובמשך כל שבוע השנים). הם עצמם, היום השביעי והשנה השביעית בהיותם מקור הברכה, הינם נעדרי ברכה גלויה; הם בחינת ה"אין" שאין לו כלים מגבילים ומצמצמים.

המשמעות האישית ל"נוסחה" זו: ככל שיעמיק האדם את אי-תלותו בנתונים שמחוצה לו, את דרגת ה"אין", כן יהפך וילך למקור המשפיע על היש. תפקידן של השבת והשביעית לסייע לאדם המתחנך לקראת עצמאותו, להשבית את זיקתו לגורמים המצמצמים את הברכה. נמצא ששבתותיה של השביעית הן

ברכת השבת והשביעית

מקור פנימי יותר, "פנימי שבפנימי" של ברכת השפע המובטחת לשומרי השביעיות החביבות.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

ט. מתנת ההתחדשות בשבת ובשביעית

"וידבר ד' אל משה בהר סיני לאמור, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבוא אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לד'" (ויקרא כ"ה א). בכמה וכמה מצוות אנו מוצאים את הפתיחה בדבר הארץ "אשר אני נותן לכם", לאחוזת, לנחלה, לרשתה וכו' (ויקרא י"ד ל"ד. כ"ג י'. במדבר ט"ו ב'). מיוחדת היא הפתיחה למצות השמיטה שהרי הדגשת מתן הארץ מתייחסת לגוף המצוה שהיא בקרקע, היא-היא ה"חפצא" של השמיטה. יתר על כן: בעל "אור החיים", הדגיש את לשון ההווה "אשר אני נותן ולא אמר אשר נתתי" (ויקרא כ"ה ב') "הנותן מתנה לחברו ומתנה עמו בשעת המתנה, תנאי קיים, כמו-כן האדון ב"ה בשעת המתנה מתנה תנאים" (שם). רוצה לומר בשעת העברת הבעלות על א"י, נתלווה לקנין תנאי, והוא שמירת השביעית¹.

שני פרשנים, מן הגדולים בסופרי החסידות, בעל "שפת אמת" ובעל "שם משמאל" לא הסתפקו בפרוש זה המתיחס רק לאקט החד פעמי של שעת כבוש הארץ, אלא הרחיבוהו והחילוהו על כל השמיטות שנהגו בעת שבת ישראל בארצם. הסברתו של הענין קשורה קשר הדוק בענינה של השבת ובהדגשה אחרת - יסודית ועקרונית - של בעל "אור החיים" במחשבת השבת כפי שפרשה בבראשית ב' י'.

ששת ימים עשה ד' את השמים וגו' הרי גילה כי בשעת הבריאה לא ברא ד' כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים לטעם הנודע לו, גם ידוע ליודעי אמת, ונתחכם ד' וברא יום אחד הוא יודע לד', ובו ביום חזר ד' ומשפיע נפש לעולם שעור המקיים עוד ששה ימים, וכן על זה הדרך. וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחזר לתוהו ובוהו, וצריך ד' להכינו פעם שניה; ובאמצעות שבת, העולם עומד. והוא אמרו "כי בו" פירוש באמצעות יום זה שבת מכל מלאכתו, פי' מה היא המלאכה, היא הבריאה עצמה, כי לא מהתקון, שהוא המעשה, לבד שבת, אלא גם מהבריאה... ובאמצעות יום שבת משפיע בכללות העולמות רוח המקיימת עוד ששת ימים... השבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים ואחר עבור ששת ימים יבוא שבת אחרת ויחיהו ויקיימרו עוד ששת ימים אחרים.

דבריו אלה של ר' חיים בן עטר הפכו ליסוד מוסד במשנת השבת של המחשבה החסידית, ונעשה בה שמוש מרובה גם בשטח ההגות של מחשבת

1. ראה עוד בפרק הבא על חורבן וגאולה בשבת ובשביעית.

השמיטה. אמנם בעל "אור החיים" עצמו הדגיש את המושג "אשר אני נותן" כדלעיל, אולם הוא לא העניק לו את המימד של ההתחדשות². ענין זה בא לידי בטוי ע"י בעל "שם משמואל".

שבתה הארץ שבת לד', פירש"י לשם ד', כשם שנאמר בשבת בראשית ויש להבין הדמיון. שהרי אין השבתות שוות, ששבת אסור בכל מיני מלאכות, ויצדק לומר שבת לד', אבל שביעית שאינו אסור אלא בעבודת קרקע ושאר עבודות מותרות, ואפילו הקרקע עצמה אינה שרובתת. אין ענין לזה כלל. ונראה לפרש, ע"פ מה שכתב בעל "אור החיים" שהבריאה היא לשבעה ימים ובכל שבת מתחדשת הבריאה עוד לשבעה ימים וכן לעולם, וזהו שבת לד', שחזורת כל הבריאה למציאה וחזור הש"י ובורא אותה כבראשונה. ויש לומר שכמו שהבריאה היא בכלל, כן היא נחלת א"י לישראל, שניתנה להם רק לשבע שנים לעבוד את האדמה וחזור ונותן להם עוד לשבע שנים לעבדה ולשמרה; וע"כ יש קדושה בפרות שביעית ותופסת דמיה כהקדש. וע"כ הקדים "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם", לשון הוה, שהנתינה היא תמידית, ולא בפעם אחת שנעשית להם לעולם. וע"כ הוא עניין אחד עם שבת בראשית, אלא שזה כלל הבריאה, וזה נתינת הארץ לישראל, ובאשר שבת היא בכלל הבריאה, ע"כ נאסרו כלל המלאכות, ושביעית היא בענין נחלת ישראל ע"כ נאסרה רק עבודת קרקע, ונדרש הפקר הפרות לסלק שייכות הבעלים (שם משמואל" ויקרא עמ' שמ"ז)³.

ר' פנחס הלוי איש הורביץ בעל "פנים יפות" בן דורו של ר' חיים בן עטר והצעיר ממנו, כתב על השוויון בין השבת והשמיטה מבלי להזכיר את רעיון החידוש.

שנת השמיטה, כל פרות שביעית הם קדושים לד' והוא נותנם לכל ישראל;

2. ענינה של התחדשות כערך מרכזי בעבודת ד' נדון הרבה בספרות המחשבה. ראה מקורות בספרי האדמו"ר מאזורוב: "באר משה" ספר דברים עמ' קע"ו. תתק"ב. "אש דת" ח' עמ' צ"ז-ק"ט, של"ו-שמ"ו, תס"ה-תס"ח. כרך ט' עמ' ש"ד-ש"ו. תקנ"ד. פרקים במחשבת החסידות עמ' ל"ו. עיונים במחשבת החסידות עמ' נ"ז. לקוטי הלכות, ברסלב, הלכות ר"ח. "רסיסי לילה" ס' ח', ל"ט. "אורות הקודש", חכמת הקודש: גאולת הרצון וההויה, עמ' תקפג-תקפח. "בית אברהם" בתוך "בית אהרן" לר' אהרן כהן ר"מ ישיבת חברון עמ' 38. "חזון המקרא" ח"ב עמ' 151. וראה עוד ב"לקוטי תורה" לבעל התניא, שיר השירים דף ל"ב ע"א שהדגיש את יסודו של בעל "אור החיים" אולם בשינוי נוסח: כל ימות עולם הם רק ששת ימים אלו, כי שבת זמן עלית העולמות למקורם, ואח"כ חוזרים ומתחדשים ימות החול, וא"כ הרי ששת ימים השניים הן עצמן ששת ימים הראשונים שנתחדשו.
3. ראה עוד "שם משמואל" בהמשך הקטע ויקרא עמ' שמ"ח, יתרו עמ' רמ"ב.

וכן הוא בשבת בראשית דכתיב "שבת לד" (שמות כ' י') כתיב (שמות ל"א י"ד)
 "כי קודש הוא לכם" כמ"ש חז"ל (שבת י' ע"ב) מתנה טובה יש לי בבית גנזי
 ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל (פ' בהר ד"ה ושבתה).

בית הגנזים⁴ נתפס כעולמו הבלעדי של הקב"ה מכאן ששבת בבחינה הגנוזה
 היא שבת לד', לאחר הנתינה — "ואני מבקש ליתנה לישראל" משתנית בחינתה
 לשבת קודש "לכם". כיוצא ב"מהפך" זה — ענינה של השביעית; ו"שבתה הארץ
 שבת לד'", ובנתינתה לישראל — "אשר אני נותן" — ניתרים פרותיה וספיחיה
 באכילת קודש לישראל.

בסגנון דומה כתב בעל "שפת אמת", כשהוא מבליט את ערכי ההתחדשות
 המתלויים לנתינה המחודשת. הרעיון עצמו מופיע לראשונה בדברי השפ"א בפ'
 תולדות שנת תרל"ד בהסברת דברי רש"י "ויתן לך — יתן ויחזור ויתן"; וביחס
 לעניני שבת ושביעית בפ' בהר בשנת תרמ"ח.

וזה שנאמר ויתן ולא יתן, שיהיה לעולם אצל הנותן שיהיה דבוק בשורש
 השי"ת שממנו הברכה וזה שנאמר ויחזור ויתן, כי המקבל מתנת השי"ת
 כראוי מעלה נחת רוח ליוצרו, ועי"ז נותן לו יותר וזה פ' ויחזור ויתן שתבוא
 בחזרה הקבלה אל השי"ת הנותן.

כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לד', כי השי"י
 נתן לנו א"י להודיע כי לד' הארץ, כדאיתא בתנחומא, השי"י הקנה העולם
 לאברהם וחזר והקנה לו. וזה מצות השמיטה שניתנה לב"י הארץ מחדש.
 ובכל שמיטה נתחדש המתנה כענין שכתבנו בפ' תולדות "ויתן לך
 האלוקים", יתן ויחזור ויתן ע"ש. וזה שנאמר "אשר אני נותן" לשון הווה.
 ובנ"י הם מוכנים לקבל זו המתנה, וזה שנאמר כי גרים ותושבים אתם עמדי,
 הוא שבחן של בני"י שיודעין שהם גרים ומבררים כי לד' הארץ, ודבקים
 תמיד בכח הנתינה. וזוה יתכן לפרש מה דכתיב (נחמיה ט' ח') וזכרות עמו
 הברית לתת את ארץ הכנעני החזתי האמורי והפריזי והיבוסי והגרגשי לתת,
 תרתי (שתיים, שתי הזכרות של "לתתי" למה לי, רק שתהיה להם תמיד בחינת
 הנתינה, יתן ויחזור ויתן. שבכל שמיטה "ושבתה הארץ לד'". וכעין שכתב
 ב"אור החיים" על כל שבת שניתן חיות חדש להבריאה, ע"ש פ' ויכולו.
 וכשם שנאמר בשבת בראשית כן בשמיטה⁵.

4. בהבנת המושג "בית גנזי" עסקו מהרש"א שבת י' ע"ב, מהר"ל חידושי אגדות. "פרי צדיק"
 בראשית עמ' 8. ויקרא עמ' 203 במדבר עמ' 225. "שפת אמת" וירא, תרס"א. תשא תר"מ.
 "רסיסי לילה" ס' מ"ב. לעיל פ"ח הערה 5.

המושגים הקשורים בערכי ההתחדשות תופסים מקום נכבד בעיוניו של בעל "שפת אמת", וכך גם בעיוניו בסוגית השמיטה. מכאן ההתייחסות – אם כי המובלעת קמעא – למושג הנתינה המתחדשת שהוא הבטוי להתחדשות (פ' בהר תרל"ה).

ניקר מצות שבת ושמיטה הוא להניד על שהקב"ה מקיים הנבראים בכל עת מחדש, כמאמר "אומר ועשה", פ' לבד המציאות שהמציא [נוסף על עצם הבריאה] יש מאין, רק [אלא] שנותן בהם כח חדש תמיד. וכמו-כן בבחינת תורה ומצוות שנתן לבני, ג"כ נוהג דבר זה שנותן תמיד כח והארה בלב איש ישראל לקבל ולקיים המצוות, ולכן כפי ברור ההתחדשות הזאת שבני מבררין, כמו כן זוכין לתורה, כי חידוש העולם היה הקדמה לנתינת התורה, וכן ג"כ לדורות. (ומכאן ענין השמיטה אצל השבת ואצל הר סיני.)

הקטע בנוי אמנם בצורה מורכבת, אולם קו המחשבה ברור. יסוד החידוש וההתחדשות מונח בעצם בריאת העולם. התלות של מתן-תורה בבריאה, היא שהופכת אף את נתינת התורה לפעולה מתחדשת⁵. מכוחו של אקט הבריאה בששה ימים באה ההתחדשות במחזוריות של שבע; הבריאה מתחדשת ביחידות של שבע ומכאן ענינה של השבת, ע"פ דרך מחשבתו של בעל "אור החיים". כלל זה הורחב ויוחס אף לשמיטה. בתורה ובעקבותיה בדברי חז"ל, מצינו את ההשוואה בין שבת לשמיטה "כשם שנאמר בשבת בראשית כך נאמר בשבת הארץ", ומכאן שאף לגבי שבוע השנים – מחזור השמיטה – תופס העקרון של התחדשות. הצירוף של שני מסלולי התחדשות זו, שביתת השביעית ונתינת התורה, הביאו את השמיטה אצל הר-סיני.

המתן של השבת – "ליתנה לישראל", והמתן של השביעית – "אשר אני נותן" יסודם בהגדרת "ויתן יחזור ויתן", דהיינו התחדשות מתמדת של נתינה. צא וחשוב איפוא, את דבר מעלתן של שבתות השנה השביעית, את דבר ההתחדשות הכפולה, הבאה מכופלת וצנופה בתוך שבוע "עבודה" שכולו חידוש, שבשיאו – מתנת השבת המתחדשת.

5. ראה עוד על התחדשות בשפ"א תבוא תרל"א ואילך.

6. וע"ע שפ"א שבועות תר"ן, תרנ"א, תרנ"ב.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

י. חורבן וגאולה בשבת ובשביעית

1. סיבת החורבן בבטול השמיטה

דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש במשנת התנאים שיש לבטול השמיטה קשר לגלות מן הארץ.

ואתכם אזרה בגויים והריקותי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה, אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה, ואתם בארץ אויביכם, אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה. כל ימי השמה תשבות, את אשר לא שבתה בשבתותיכם, בשבתכם עליה... והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם (ויקרא כ"ו ל"ג-מ"ג).

ויגל השארית מן החרב אל בבל, ויהיו לו ולבניו לעבדים, עד מלך מלכות פרס. למלאות דבר ד' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה (דה"ב ל"ו כ"כ"א).

שבעה מיני פורענויות באין לעולם... (והשביעית היא) גלות, באה לעולם על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ (אבות פ"ה משנה ט'). אמר להן הקב"ה, הואיל ואין אתם משמיטין אותה, היא תשמט אתכם, ומספר ירחים שאי אתם משמיטין אותה היא תשמט מאליה (אדר"ג פ"ח ד'. וראה שבת ל"ג ע"א).

הבנת עונש הגלות וזיקתו לבטול השמיטין נתפרשו ע"י ראשונים ואחרונים מאז דברי "תורת כהנים".

אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש ומשמיטים לי אחת בשביל שתדעו שהארץ שלי היא, ואתם לא עשיתם כן, עמדו וגלו ממנה והיא תשמט מאליה כל שמיטין שהיא חייבת לי.

ובבאור המלבי"ם:

יען לא שמרו מצות שמיטה נתחייבו בשתיים: א) מצד שהיא חובת קרקע וצריך שתשמט הארץ כל הזמן שלא שבתה. ב) מצד טעם השמיטה שהיא כטעם השבת להעיד על החידוש ועל שהארץ לד' היא. ומצד זה לא די במה שתשמט, רק צריך שתגלו מן הארץ. וזה מידה כנגד מידה על שהחזקתם בה כאילו שלכם היא. יבוא בעל הארץ ויגרש אתכם מתוכה, ובה תדעו כי הוא האדון (ויקרא כ"ו, פסקא מ"ב).

קדמו למלבי"ם, הרב ר' משה אלשקאר והרב ר' שמואל די אוזידא בעל "מדרש שמואל" על מסכת אבות (פ"ה) שעשו – בהסברת הענין – שמוש בכלל "מידה כנגד מידה".

להוציא מלבות בני אדם בעלי אמונה נפסדת אשר הם אומרים "כוחי

ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" והוא לא ידע ואשם, כי לד' הארץ ומלואה ואין לאדם בו שום חזקה... והגלות מידה כנגד מידה, הוא רצה להחזיק במה שאינו שלו — לפיכך יגלה.

הרב הירש בפרושו לויקרא כ"ו ל"ד כתב בדרך אופיינית:

כדרך ששמיטה ויובל היו אמורים לבטל את הכניעה לד' בחיי המדינה... כך גם שממת אדמת ארץ ישראל... היא סימן קריאה גדול בספר ד' של ההסטוריה, והיא מעידה כי לד' הארץ.

בעקבות הדברים כתב בפרוש "מאיר נתיב" על אבות פ"ה (הרב א. פרינס כהשלמה

לפרושו של הרב מאיר להמן).

מצות השמיטה האוסרת עבוד הקרקע בשנה השביעית מכריזה בפומבי על העובדה שאין לנו בעלות על הקרקע, ושנצטרך לוותר על ברכתו של הקב"ה, אשר הוא לבדו האדון הבלעדי על האדמות, אם אין אנו מקיימים מצותו בדבר שמיטת האדמה בשנה השביעית, אם אנו נוהגים נגד האסור של התורה, ומכחישים בכך תלותנו בחסדי ד', וכופרים כביכול בריבונות של הקב"ה על הקרקע, הרי מיד הוא מגרש אותנו מעל אדמתנו; הכפרה על עברה זו, הגלות מאדמת המולדת, באה להראות שאין לנו בעלות על האדמה המחזיקה ומפרנסת אותנו.

בנמוק דומה השתמש בעל "שפת אמת", אולם הוא עשה בו שמוש נוסף, להסביר דיוק בדברי התורה במושגי השביעית.

השמיטה — להראות כי הכל מאתו ית', וכשבני-ישראל מברדין זאת מרצונם, חז על זה שם-שמיים. וח"ו כשבטלו שמיטה הוכרח הבורא ית' להראות בכוחו כי הכל שלו ונגרשנו מארצנו (פ' בהר תרל"ט).

מכאן מובן הכנוי לשמיטה. בציווי היא מכונה: "ושבתה הארץ שבת לד'", ואילו בתוכחה בפרשת בחוקותי נאמר: "אז תרצה הארץ את שבתותיה"; בעת החורבן והגלות לא נקרא שם שמים על שבת הארץ, הכינוי הוא "שבתותיה של הארץ", "אבל לא כתוב שבת לד' רק בקיום השמיטה ברצון בני ישראל" ("שפת אמת" שם)¹.

1. פסוק זה "אז תרצה הארץ" וכו', שמש לבעל "תפארת שלמה" לדרוש חסידי: "אז בזמן הגלות, תרצה הארץ את שבתותיה אלו השבתות שבתקופת החורבן — המה לרצון לפני הקב"ה בשמחה גדולה. רב לך שבת בעמק הבכא, ימי המיצרים, בין י"ז תמוז לת"ב המה עמק הבכא, ואז רב לך שבת — יום השבת בימי בין המיצרים הוא יותר גדול מכל ימות השנה" ("תפארת שלמה" לשבת חזון). ראה להלן פ' פנחס, מט"מ.

2. החורבן, השבת והשמיטה

בדרך המלך של ההסברה על היחס בין הגלות לשמיטה נסלל מהלך מיוחד ע"י ר' יצחק אברבנאל והמהר"ל, שהתרחב לאחר מכאן במחשבה החסידית. יסודו של העיון בהשוואה שבין השבת לשמיטה.

אברבנאל בפרושו למסכת אבות "נחלת אבות" פ"ה הצביע על הקושי בהבנת סיבת הגלות כתלויה בבטול השמיטה, דחה את דברי ר' יצחק ערמאה בעל "עקדת יצחק"² והרחיב את הדיון על מעלות א"י והשבת, והקדושה המשותפת לשתייהן.

ארץ ישראל יש לה בעצמה סגולה נפלאה ויחס גדול לקבול הנצוץ האלוקי, וההשגחה העליונה תתייחס באותה הארץ באופן נפלא מה שאין כן בשום ארץ אחרת... ולהורות על מעלת הארץ בעצמה זכרו חז"ל שאדם הראשון לא בראו הקב"ה אלא ממקום קדוש וטהור, ממקום בית המקדש, וכאשר בחזר באברהם צוהו "לך לך וכו'", להגיד שבהיותו עבד אלוקים ודבק בו ראוי שיעתק לאותו מקום השלמות. והנה אם כן היתה הארץ היא מצד טבעה ומצבה אצל העליונים, נבחרת מכל הארצות, ולכן העידה התורה עליה "ארץ אשר ד' אלוקיך דורש אותה תמיד עיני ד' אלוקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה", ועל ביהמ"ק אמר שלמה "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכל זה מה שיורה שהארץ בעצמה מלבד העם היושב בה, היא היתה מקודשת בעצמה, ולכן היו רוב המצוות תלויות בארץ כי הם היו מכלל עבודתה... וכמה דברים זכר בזה החבר למלך הכוזר, דברי אמת ומפני זה רצה הקב"ה שכמו שהאומה בכללה תעשה זכר בשביתת היום השביעי, אל הפינה הקדושה מבריאת העולם וחידושו, ככה הארץ הנבחרת תעיד עליה בשמיטתה השנה השביעית, ולזה נתן הסיבה במצות השמיטה "שבת שבתן יהיה לארץ, שבת לד'", רוצה לומר ששמיטת הארץ יהיה בערכה

2. וזה לשון אברבנאל: "חכם מחכמי הדור ("עקדת יצחק" ויקרא שער ס"ט) חשב שהיה זה ממנו יתברך הערה הנפשותינו, לפקוח עינים עורות, השקועות בעיני העולם, כזביו והבליו לעבוד את האדמה הגופיית תמיד, מבלי תת שביטה לנפשם, ולכן מאיר עיניהם ד' במה שצוה למנות ששת ימים ולשבות יום אחד, וכן למנות שש שנים ובשנה השביעית – שבתון. כי הנה באותה שביטה נתעורר לצאת מאפלת מחשבותינו ומעבודת גופנו בשביעית ימי האדם – עד כאן דבריו". על גישה זו הקשה האברבנאל כמה שאלות וסכם: "אם היה זה בלבד תכלית מצות השמיטה והוא ג"כ תכלית מצות השבת, למה התנא אמר ויחד שהגלות באה על שמיטת הארץ ולא זכר חלול שבתות ולא יובל. הלא דבר הוא בהכרח?!" וראה עוד בהקדמת "שבת-הארץ" על תכונת האומה ותכונת הארץ. וראה לעיל פרק ג' הערה 51.

שבת כמו השבת המקודש אשר לישראל, ושענין השביתה ההיא, לרמוז ולהעיד על שבת לד' כי בו שבת מכל מלאכתו, וכאלו הארץ היא למעלת קדושתה, עם היותה בלתי מדברת, תעיד בפניה הזאת מה שיעיד העם הישראלי בשבתותיהם, ותהיה עדות הארץ הזאת בזמן היותר ניכר שבה והוא השנה, מענין התבואה המתחדש בה. ולכן חזתם הדברים בסוף אותה פרשה "כי לי הארץ... גאולה תתנו לארץ" שבאר בזה שהארץ אינה נתונה להם בהחלט... ולכן ראוי שיתנהגו בה כרצונו ויתנו לה גאולה שאם לא יעשו כן יבוא עליהם גלות כי בעל הבית יגרשם מארצו. וזה ענין "אז תרצה הארץ את שבתותיה, אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה", לפי שהיתה הארץ הנבחרת עשוקה מבני ישראל במונעם ממנה שביתתה, ולכן היה זה גם כן מעין ע"ז שמורה על כפירת פנת החידוש והמחדש הרצוני ית'. וזה היה גם-כן ממין גלוי ערות הארץ, וגם שפיכת דמיה, כאילו בעבודתה בשנה השביעית היתה רציחתה, והיא סיבת הגלות, ומפני זה כולו נאמר במשנתנו שמסיבות הגלות היתה שמיטת הארץ.

ביריעה הרחבה שפרס האברבנאל מתברר מעמדה המיוחד של ארץ ישראל ע"פ קוי מחשבתו של ר' יהודה הלוי. מכאן ההשוואה בין ערכי האמונה המרוכזים והתמצתים במצוות התלויות בארץ לבין ערכי האמונה התלויים בשמירת שבת. אלא שאברבנאל הפליג להסביר את ג' העברות החמורות הנזכרות במשנה כקשורות אף הן לארץ ולבטול השמיטה. האמונה בעבודה-זרה משמעה כפירה בבריאת העולם ע"י בורא חפשי ברצונו, וזו מיסודות מחשבת השמיטה. עבודה באדמת א"י בשביעית היא גלוי ערות הארץ³. יתר על כן: היא אף רציחתה כביכול, של הארץ. הגלות מן הארץ קשורה, איפוא קשר פנימי, לכל המרכיבים הנזכרים במשנה, והללו קשורים לערכיה של השמיטה.

משנת ארץ ישראל והגלות במחשבת המהר"ל היא מסכת בפני עצמה⁴. אולם להבנת פרוש המהר"ל למשנתנו – הדנה בסיבות הגלות, עלינו לקבל את שלשת השמות שהוא מייחס לארץ ישראל: ארץ אלוקי ישראל, הארץ הקדושה, ארץ החיים. כל אחת מהעברות, עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים מכוונת כנגד

3. כאן נעשה שמוש בבטוי הנזכר בבראשית מ"ב ט'. ובקהלת רבה פ"א ט': כל מה שברא הקב"ה באדם, ברא בארץ לדוגמא לו: אדם יש לו ערוה, והארץ יש לה ערוה. ובאבן עזרא שם: בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ.

4. ראה: ד"ר א' עובדיה. הארי שבחכמי פרג, "אזכרה" ד'. הקדמת א. קריב לכתבי המהר"ל עמ' ל"ז: גלות וגאולה. פרושי אגדות למהר"ל, הוצאת ירושלים, על מסכתות: נדרים. נזיר, מבוא עמ' 21; "נצח ישראל" השקפתו המשיחית של המהר"ל מפרג על הגלות והגאולה מאת בנימין גרוס עמ' 123, 145.

כל אחת מההגדרות, ומכאן עונש הגלות עליהן. ארצו של אלוקי ישראל אינה יכולה לשאת את המאמינים בזולתו; הארץ הקדושה אינה סובלת את העושים מעשים הפוכים לקדושה, ארץ החיים אינה נושאת את מקצרי החיים.

אמנם השמיטה שהיא לארץ, מה שלא נמצא לשום ארץ, ודבר זה מצד הארץ עצמה כי ראוי לארץ השמיטה. וזה כי א"י אשר לא תחסר כל בה והיא הארץ השלמה בכל, כמו שאמר הכתוב עליה "ארץ אשר לא תחסר כל בה" (דברים ח') דבר זה כנגד שאר ארצות שהם חסרים, אך א"י בלבד שאינה חסרה והיא שלמה, והדבר שהוא שלם ראוי אליו השביתה והמנוחה. ודבר זה דומה אל ישראל כי מצד שלימותם יש להם השבת והמנוחה... כי כל מי שאין לו מנוחה לא הגיע אל השלמות ולכך הוא מתנועע... והנה תראה כי המנוחה שייך אל דבר שהושלם והוא בפועל ואז הוא בעל מנוחה, אבל כאשר לא הושלם ואינו בפועל, אז שייך אליו התנועה, ודבר זה אין לבן נח מפני שאין להם השלמות בפועל, והם בכח ולא בפועל, לכך ראוי להם התנועה התמידית, וזה אמרם במסכת סנהדרין (גיט ע"ג) "בן נח ששבת חייב מיתה"... וכמו ההפרש בין ישראל לבן נח מצד השביתה... כך הארץ צריכה שתשבות, שאם היה בה מלאכה היה מורה שהיא חסרת שלמות ולכך היא במלאכה התמידית ולא תבוא לכלל המנוחה, ולכן כתוב "שבת שבתן יהיה לארץ" שיהיה לארץ עצמה שביתה, ודבר זה מודיע מעלת הארץ... ולפיכך נתן לישראל שהם קדושים יום קדוש ושביתה, וכן הארץ אם היה האדם עובדה תמיד לא היה קדושה לארץ, ולפיכך אמרה תורה לשבות בשביעית, כי דבר זה מורה על קדושת הארץ בעצמה, ולכך אם אין עושים זה גולים מן הארץ בעון השמיטה... (דרך חיים פ"ה ט').

יחודה של א"י מודגש בדברי המהר"ל בהוראה כפולה. היא ארץ השלמות (גם אם לא מצאנוה מכונה בתואר זה), ומבחינה זו היא שוה לשבת שהוא יום השלמות. השלמות מעצם הגדרתה פוסלת את המלאכה שהיא תנועה לקראת השלמות המבוקשת; מכאן אסור מלאכה בשבת ובשמיטה.

הדגשה נוספת באה בדברי המהר"ל (ולא נתברר מה יחסה להנמקה הראשונה האם זוהי דרך שניה, או שלפנינו הוספה על הנאמר כבר) בהבלטת מושג הקדושה: **ישראל קדושים, יום שביתתם קדוש הוא, וארצם קדושה היא.**

השמיטה קדושה בודאי לארץ, שהרי פרות שביעית שם קדושה עליהם, ועוד השביעית שבת היא, ובשבת כתוב "קודש היא לכם", וצוה הכתוב לנהוג קדושה בארץ שלא לעבוד אותה עד שריא קדושה כמו בשבת... השמיטה היא עצם הקדושה אל הארץ, וכאשר אין נהגין קדושה בארץ אין הארץ סובלת את הדברים האלו והם גולים ממנה (דרך חיים שם).

בהמשך דבריו תלה המהר"ל את ענינה הפנימי של כל אחת מג' עברות במהותו של כל אחד מהאבות, וכך פרש את הנאמר בסוף התוכחה "זוכרתי את בריתי יעקוב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם" (ויקרא כ"ו מ"ב) ואילו נגד הזכירה הרביעית ו"הארץ אזכור" בא עון שמיטת הארץ "שאינם שומרים מה שראוי אל הארץ מצד עצמה, היא השמיטה, כי אין ספק כי השמיטה היא לארץ⁵.

את הקשר בין השמיטה לגלות תפס בעל "שפת אמת" בשני כיוונים, וזאת על רקע השבת. האחד מתבסס על היחס המיוחד בין עם ישראל וארצו שהוא בעל זיקה לשבת, שהרי השבת מחזירה כל דבר לשרשו, "משיבה" כל ערך לנקודת מוצאו.

הקב"ה נתן לבני"י ארץ כנען בכח התורה, דכתיב "כח מעשיו הגיד לעמו" וכי, כדפירש"י פ' בראשית, שלא יאמרו לסטים אתם וכי. ומיה התשובה ע"ז? אך האמת היא כי כל מה שלמטה תלוי בשרוש שלמעלה, דבאורייתא נברא העולם, ובני"י שמבררין זאת ומחזירין כל הדברים להראשית והשרוש שיש להם בתורה, כדאיתא בשביל ישראל שנקראו ראשית, פי' שבני"י בכל מקום שהם, הם דבקים בהראשית כדאיתא במדרש "ונתנך ד' עליון — כשמן שצף למעלה"⁶ כמו כן בני"י בכל מקום שהם, מתעלין עד הראשית וכיון שהראשית בידם, שזה הוא כח מעשיו של הקב"ה, ממילא הכל שלהם. ולכן ע"י שביתת השמיטה שהיא שבת לד', ומחזירין הארץ לבעליה, ממילא היא שלהם... כל כוחן של בני"י לזכות בהארץ כשמתעלה אל הקב"ה בכח התורה... נמצא שאינו גזל בידינו ולכן בעון שמיטה גלו. ולכן הגלות לבני"י יותר מלכל אומה, כי אין לנו חלק באמת בזה העולם, רק אם עובדין אותו ית' כראוי ומעידין ומבררין מלכותו ית' בעולם ומחזירין הכל אליו ית' ממילא יש לנו הכל⁷. וח"ו להיפך, אין לנו כלום בעוה"ז (פ' בהר, תרמ"ט).

שמירת שבת משמעה הענקת ערך רוחני להוייתנו, ישראל שענינם רוחני, מתודעים לעצמם ביום השבת. כך אף בשמירת שבת הארץ, משמעות כניסתם לארץ, היותם בה — "כי תבואו אל הארץ", מתבררת רק עם קיומו של המשך הפסוק — "ושבתה הארץ שבת לד'". התוכן הפנימי של ישיבת ישראל בא"י

5. וע"ע בחידושי אגדות למהר"ל שבת ל"ג ע"א. וראה ב"אגרות ראייה" ח"א עמ' ש"ל: מכלל לאו אתה שומע הן, שגם מתן שכרה בצידה, ובה תלוי גלות הארץ וישובה. סדור יעב"ץ בפרוש הזמר "כל-מקדש": עזור לשובתים בשביעי-בשבת ושמיטה ויובל-תצאיהר כאור שבעת הימים, תוסיף אורו ז' פעמים בזכות שמיטה.
6. דברים רבה פ"ז ג'.
7. רעיון דומה לכך ראה לעיל פרק ח': ברכת השבת והשביעית.

מתבטא בשמירת השביעית. שביעתם מעבודת האדמה משמעה שהם "מחזירים" את בעלותם לשמים, שהם מעלים את שייכותם לקרקע לנקודת המוצא הרוחנית, שהם משיבים את הענין לשורש שממנו הוא בא. נתוק הקשר הזה גורר אחריו את ההפרדה בין ישראל לארצם. לכן היא גזולה בידם, "ולכן בעוון שמיטה גלו". הכיוון הנוסף שהלך בו בעל "שפת אמת" מתבסס על סמיכות הפרשיות, זו שבאה לאחר פרשת השביעית.⁸

ענין סמיכת פ' אונאה לשמיטה... עיקר אל תנונו הוא כדי להיות בני" באחדות, כמ"ש חז"ל⁹ שאונאת דברים ג"כ בכלל. והנה מצות השמיטה אינה מצוה פרטית, אבל כפי האחדות שיש בבני"י יכולין לקיים זאת המצוה, כמ"ש בזמן שכל יושביה עליה¹⁰, וכמו בשבת מתייחדין בו ברזא דאחד ע"י השבת¹¹, ושמיטה תלויה בבני"י ובקדוש ב"ד [את ר"ה] לכן ע"י האחדות באין לשביתת שמיטה, אבל שבת קבועה וקיימא מביאה אחדות מעצמה, ולכן חרב המקדש ע"י שנאת חנם וע"י בטול שמיטין ויובלות, כי הכל ענין אחד (פ' בהר תרל"ח)¹².

האחדות היא מהערכים העליונים בעולמה של היהדות. היא מהווה תנאי לשמירת השביעית והיא מרכיב בסיסי בעולם השבת, ומכיון שמערכת השמיטה והיובל כפי שצפתה התורה תלויה בסדרים תקינים של ב"ד וישראל יושבים על אדמתם, מערכת המבטאת את אחדות ישראל, הרי שפגימה באחדות ע"י שנאה ואונאה גורמת לגלות שתבוא לעולמם של ישראל. לעומת זאת שבת יסודה אמנם באחדות, אבל היא אינה תלויה בה, הרי היא קבועה ועומדת, ולכן עם בטולה של האחדות לא נתבטלה השבת. את בעל "שם משמאל" העסיקו מסורות חז"ל על העיתוי שנתייחד לחרבן. "כשחרב הבית בראשונה אותו היום

8. ראה קדושין כ' ע"א, לעיל פ"ג עמ' 73 הערה 54.

9. בבא-מציעא נ"ח ע"ב.

10. ערכין ל"ב ע"ב, וראה תוס' גיטין ל"ו ע"א ד"ה בזמן. ולעיל פרק ג': שבת, שביעית. סיני.

11. בסוד אחדותה של השבת עסקו הרבה במחשבת החסידות: ראה ב"נאות דשא" ח"ב עמ' נ"ט ואילך. "שפת אמת" יתרו תרנ"ז, בהר תרס"ד. מאמרו של הרב חרל"פ "רזא דשבת" נדפס

בראש הספר "שבת העם והארץ" לרב ז. א. רבינר. להלן פ' ויחי.

12. הרמב"ן בפרושו לויקרא כ"ו ט"ז יחס את התוכחה שבפ' בחוקותי לתקופת בית ראשון: שם ההנמקה היא — בטול השמיטה. במסכת יומא ט' ע"ב נמקו את חורבן בית שני בשנאת חנם. בעל "שפת אמת" איחד, איפוא, את הסיבות לחורבן שני הבתים.

תשענה באב היה, ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה... וכן בשניה" (תענית כ"ט ע"א, ערכין י"א ע"ב)¹³ ונתפרשו הדברים בדברי המהר"ל ב"נצח ישראל" פ"ח:

"מפני כך מוכן מוצאי שבת לחורבן שכל הימים נמנים לשבת, שנמשכים ודורכים אל המנוחה, ואל ההשלמה הוא השבת הולכים הימים, חוץ מיום א' שנקרא יציאה מן השבת שהוא ההשלמה, לכך הוא מוכן לחורבן. וכן מוצאי שביעית עצמו שהשביעית נקרא גם כן שבת; והיינו דקאמר שמגלגלין חוב ליום חייב וזכות ליום זכאי, כי מוצאי שבת היה היציאה מן המנוחה.

ובדברי בעל "שם משמאל" בשבתות "חזון"¹⁴: "דבשבת לא אפשר היה לבית המקדש להחרב". לצורך הסברת הענין הוא מסתמך על דבריו של בעל "אור החיים" בדבר התחדשות העולם מדי שבוע¹⁵.

לפי האמור ירבן דעון שמיטה גורם גלות הארץ, דכל מדתו של הקב"ה מדה במדה, שכאשר לא שבתו בשביעית היו מראים כאילו חטפו הארץ והחזיקו בה לעולם, על כן לא חזר ד' ליתן עוד שבע שנים, והוא כענין שבמדרש (ב"ר פ' ה') "משל למלך שבנה פלטין וכו', והושיב בה המלך דדורין פקחים, עמדו והחזיקו בפלטין, אמרו אין פלטין זו של מלך — שלנו היא, אמר המלך תחזור פלטין לכומו שהיתה", זה נאות גם לענינו לפי דרכנו. ויש לומר דהיינו הך שאמרו ז"ל כשחרב הבית בראשונה, מוצאי שביעית היה, היינו אחר שכלתה המתנה לשבע שנים שעברו, ולא נתנה להם מחדש, ע"כ נחרב הבית וגלו גלות שלמה.

בלשון בת ימינו נאמר: ה"חזנה" על ארץ ישראל הוא למשך שבע שנים והוא מתחדש מדי שמיטה, אם אכן היא נשמרת. גלות בעון שמיטה, משמע, ה"חזנה" לא הוארך, פקעה המתנה ולכן בא החורבן במוצאי שביעית.

3. שבת ושמיטה – גאולה לעם ולארץ

כשם שהחורבן מתייחס לבטול השמיטה, כך גם הגאולה קשורה בענינה. כך למדנו בבבלי (סנהדרין צ"ז ע"א. מגילה י"ז ע"ב) על ההדרגה בשבוע-שמיטה שבן דוד

13. בירושלמי תענית פ"ד ה"ה ובשוח"ט צ"ד הגרסא: מוצאי שמיטה, וראה: שמיטה, הוצאת "אמנה" תשל"ג עמ' 113.

14. "שם משמאל" דברים עמ' ה', י"ד, י"ח, כ"ה, כ"ו. וראה עוד: אש דת ח' עמ' קכו.

15. ראה לעיל פרק ט' ושם הערה 3. וע"ע "שם משמאל" בהר סוף שנת תר"פ. וראה עוד "בית יעקב" פ' בחוקותי ס' צ"ג, על היחס בין ישראל לגויים בהשבת עבודת אדמת א"י.

בא בה. "בששית — קולות, בשביעית — מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא".
ובהסברו של המהר"ל בחידושי אגדות לסנהדרין.

ביאת המשיח שבו התחדשות-הויה, יגרום הפסד הויה ראשונה, ולפיכך בשבוע שבן דוד בא מפני שהוא קרוב אל ההויה החדשה, לכך הוא גורם הפסד הויה ראשונה... ובשביעית — מלחמה. ובמוצאי שביעית בן דוד בא, יש לך לדעת כי אין ראוי למשיח רק המספר שהוא אחר השבעה, וזה מדרגת המשיח למי שידע מדרגתו ומעלתו העליונה¹⁶.

בדרך זו יובנו אף דברי הרמב"ם בהלכות מלכים¹⁷ שעה שהוא מתאר את ההליכים המשיחיים, הרי פסגתה של הגאולה — קיומה של השביעית: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה... ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה", על פי האמור, משמעם של הדברים — החזקה המוחלטת על ארץ ישראל.

בעל "שפת אמת" נתן לתהליך זה מימד של עומק כאשר כתב בשנת תרנ"א (פ' בהר) על גאולה בנפש, על גאולה בזמן ועל גאולה במקום.

כמו שיש מ"ט שערי טומאה שצריך האדם לצאת מהם, כמו שגאלנו הקב"ה ממצרים, כן צריך בני"י ליתן גאולה למקום ולזמן. וכתוב¹⁸ "וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען", היינו גאולת הארץ מתחת יד כנען לצאת מ"ט שערים¹⁹ "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל" הוא גאולת הנפשות מ"ט שערים.

עוד לפני היציאה ממצרים, בהיות ישראל משועבדים ומשוקעים במ"ט שערי טומאת הנפש, הוצב לפנייהם היעד — להוציא את ארץ כנען משיעבודה, "לתת להם את ארץ כנען". המושג ההלכתי-כלכלי "גאולה תתנו לארץ" נתפרש ע"י ה"שפת אמת" במובן הרעיוני-רוחני, כצלע שלישית במשולש: נפש, זמן, מקום, הנגאלים משעבודם לחומר. כשם שמתנת ארץ כנען נצבת בראשית דרך הגאולה כך היא מופיעה בסיומו של העידן המשיחי. בטולה של השביעית דהיינו השתעבדות לעבודת האדמה, היא חורבנו של האדם המשתעבד לחומר.

16. וראה עוד "נצח ישראל" פ"ט, פ"ב. ובספרו של בנימין גרוס "נצח ישראל" עמ' 176, על כנור של ימות המשיח שהוא בן שמונה נימין.

17. פ"א ה"א וראה לעיל סוף פ"ד.

18. שמות ו' ד'. הפסוק משמש פתיחה ללשונות הגאולה, וראה דברי השפ"א שרמז וג"ם גימטריה מ"ט, כמנין שבע שמיטות.

19. עיין "עולת ראייה" ח"א עמ' מ'.

התנערות מתלות לבחינת המקום, מתלות בקרקע ובעבודתה, הארץ בבחינתה האמיתית כמשמשת את העם ההולך עליה²⁰ – היא-היא הארץ הנגאלת. מעמד מיוחד לזיקה שבין השמיטה והגאולה עולה מתוך דבריו של הרב קוק באגרתו לרידב"ז מכ"ד סיון תרע"ג.

ע"פ סוד ד' הלא קדושת השביעית פרעלת גם בזמן-הזה, עד שאין אומרים תיקון רחל בחצות של השנה השביעית²¹... בזמן שלא היו ישראל בארץ ישראל, ולא נתקיימה מצות שביעית כלל, גם כן חלה קדושה זו. העיקר תלוי הוא בהתפשטות הקדושה, ע"פ מדרגות הזמנים, שהם הולכים ובאים להוציא מן הכח אל הפועל אורו של משיח, שיתקדש שם ד' ית"ש מסוף העולם ועד סופו, וכולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם. ועל שם מה שישראל מכינים עצמם באמונה וצפיית ישועה לאורו של משיח וזורת קדושת א"י על מכונה, שאז ישובו השמיטין והיובלים כדינם, מאורה זו יונקים את כל התקונים שנעשים בעולמות העליונים בכל מדרגותיהם. ע"כ כל מי שעושה פעולה להרחיב את גבול ישראל, כדי שיהיה מצדו גורם לקרב את קבוץ ישראל לא"י, וזה גורם מהירות בגאולה, כי קבוץ גלויות קי"ל שהוא קודם לביאת המשיח, ואורן של ישראל הוא הולך ואור קמעא-קמעא כמו שאמרו ז"ל על הדמיון של קריצתא דשחרא, הוא מתקן באמת את קדושת היחוד העליון של יסוד השביעית, ואין קץ לתענוגים-הקדושים העליונים שמתרבים עי"ז והם משפיעים על שורש נשמתו ונשמת כל ישראל... וירא אלוקים יצא ידי שניהם, זהו מי שמתנדל בפועל את כל פרטי קדושת השביעית גם בזמן-הזה כמה דאפשר, ומשתדל ג"כ לקרב במעשיו ובהשפעותיו שצמיחת קרן ישועה והתגלות אורו של משיח צדקנו יהיה בזמן יותר קרוב (אגרות ראייה" ח"ב עמ' קצ"ה-קצ"ו).

קירובה של הגאולה מתייחס הן לשמירת השביעית הנותנת גאולה לארץ והן לשמירת השבת כמאמרם ז"ל²² "אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד

20. ראה לעיל פ"ו הערה 13.

21. בסדור "בית יעקב" לר' יעקב עמדין: "והשכינה נקראת פעמים רחל ופעמים לאה, וצריך לעשות לה ב' תקונים בחצות. אחד, לקונן על שהלכה בגולה בעוונותינו, ונקרא תקון רחל, והוא רק ביום שיש נפילת אפים. השני, ללמוד, ונקרא תקון לאה והוא תמיד". וראה בסדור "לשון חכמים" לר' יוסף חיים ח"ב עמ' 444. מיוחדים המה, איפוא, אף לילותיה של השביעית.

22. שבת קי"ח ע"ב. על ההסבר ראה בחידושי אגדות למהר"ל, "תולדות יעקב-יוסף" פ' ויצא, פ' קדושים. "קדושת לוי" פ' ויצא. "תפארת שלמה" ר"ה דף ל"ה ע"ב.

שבת ומועד בשביעית

נגאליים". אלא שבירושלמי²³ אמר ר' לוי "אלו היו ישראל משמרין שבת אחת כתיקונה מיד היה בן דוד בא", וכן בתקוני זוהר (תקון כ"א) "אמרו קדמאי אם ישראל הוו מקיימין שבת אחת כהלכתה מיד היו נגאלין"²⁴. בהשוואת שני המאמרים נאמרו דברים²⁵ אולם מדברי ר' צדוק (פרי צדיק" בהר ס' ה') עולה כעין תשובה לסתירה שבדברי חז"ל. שבת של שמיטה, הרי היא כשתי שבתות, כלולות בה שתי הבחינות של שבת²⁶ היא בחינת "שבתותי". שבתה של השביעית היא-היא שבתה של הגאולה.

23. תענית פ"א סוף ה"א ושם ב"מראה הפנים" וע"ע תו"ש בשלח עמ' רכ"ב. וראה "השבת העם והארץ" עמ' קצ"ז-ר"ג.
24. ראה במהדורת "מעלת הסולם" עמ' שנ"ב ושם בפרוש.
25. פ"צ בראשית ויצא ס' ג'.
26. ראה לעיל פ"ג עמ' 62 הערה 26. וע"ע ישעיה' נו"ד: אשר ישמרו את שבתותי, ושם ברד"ק בשם אביו שהכונה לשבת בראשית ולשבת הארץ. וראה ב"משנת יוסף" ח"ב עמ' ט"ז על התעוררות כח הגאולה בכל מוצאי-שביעית.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

יא. הכנות לשבת והכנות לשמיטה

אופי הבילוי השבתי, במנוחה, באכילה ושתייה, בתלמוד תורה, בתענוג, נדון בגמרא¹ ובפוסקים² והודגשה בו צורת הבילוי המתייחדת לתלמידי חכמים³. ר' צדוק שנה פרשה זו כמה וכמה פעמים⁴. נקודת מוצאו – הדגשת ימי המעשה כהקדמה לשבת; האופי השבתי מעוצב ע"פ ההכנות שקדמו לו⁵.

נוסחה זו "כבריייתו של עולם" – ימי יצירה שאחריהם באה שבת – נוקבת ויורדת בכל ימי עולם⁶.

מזה הם ו' ימי המעשה ושבת וכן שש שנים ושמיטה, וכן שש אלפי שני דעוה"ז וכו' ואלף השביעי שכולו שבת וכו'. וההמונים העוסקים במלאכה גופנית וגשמית בעוה"ז בצרכי גופם, הם מרגישים קדושת יום השבת במנוחת גופם בפשטות מעמלו ויגיעו. וכל ימי המעשה אין לו פנאי לשום על ליבו עבודת ד' ויראתו ותורתו, ועל מה בא לעוה"ז, וביום השבת יש לו להתעורר משנתו⁷. ברכה דשבת היא במנוחה שהוא השפעת השגה גדולה שלא בעמל ויגיעה כלל, רק ע"י יגיעתו הקודמת בו' ימי המעשה כפי השתדלות הכנתו כן הוא השגתו בקדושה דיום השבת. וכן כפי היגיעה בעוה"ז – ההשגה בעוה"ב. דמי שלא טרח בע"ש, מה יאכל בשבת וכו'. וזהו המנוחה השלימה שהש"י רוצה בה, שהוא רק שבייתה מהעמל דששת ימי המעשה. ("קדושת השבת" סוף פרק ז בתוך "פרי צדיק" בראשית).

השתלבותם והצטלבותם של מעגלי ההכנה והמנוחה, העמל והשביתה, הן בימים והן בשנים, הן שהולידו את השאלה על משמעותה של השבת בשנה השביעית. אם אכן ענינה של השבת היא המנוחה שקדמו לה ימי מעשה, מה תהא משמעותה לגבי ת"ח שאין יגיעתם יגיעת גוף. כיוצא בדבר, בשנת השבע כשהעבודה החקלאית שובתת, מהו תכנה של השבת, מהו ענינה כשאינן היא באה כמנוחת מרגוע מהעמל השבועי.

1. שבת קיט ע"א-ע"ב.
2. טור אר"ח רפח, ושם בב"י בראש הסימן ובב"ח, בדרישה ובפרישה. רמ"א רצ. משנה ברורה שם. וע"ע "אוצר השבת" עמ' מח.
3. וראה עוד בפסיקתא ספ"ג הובא ב"קדושת השבת" בראש "פרי-צדיק" בראשית עמ' 74.
4. "קדושת השבת" עמ' ז. "פרי-צדיק" שמות עמ' 27, 51, 98, 103. ויקרא 195, 200.
5. "קדושת השבת" מאמר א וראה עוד לעיל פרק א.
6. "קדושת השבת" עמ' 4 ולעיל עמ' 84-82 [סוף פ"ד].
7. "קדושת השבת" שם.

בדברי ר' צדוק נמצא לראשונה נסוחה של שאלה זו⁸ והוא אף ענה עליה בהסתמך על המדרשים והפוסקים.

בשנת השמיטה כל ישראל פנויים כל השנה לתורה והשבתות שבהם הם לתענוג.

הדגשת החפיפה של השבת והשמיטה היא המבליטה את המשמעות הכפולה שיש לערכי השבת בשנה השביעית. מכח דבריו של ר' צדוק ומכח כוחו קמה "המערכת" כולה: העיונים והברורים מסביב לנושאים בהם מצטלבות השבת והשביעית, מסביב לפרשיות השבוע כשערכים כגון: אחדות, מתנה, ברכה וכו' וכו' נשזרים הן בענייני שבת והן בענייני השמיטה, ומסביב למועדים שאף הם זוכים למעמד מיוחד בשנת השבע.

לסוגיות אלו יש סוגיה מצרנית – הכנה לשבת ולשביעית. הכנה זו, מבחינתה המעשית, כיון שמעצם הגדרתה היא משתייכת לזמן שלפני השבת ולפני השביעית, לא קיימת בה החפיפה של השבת שבשביעית⁹. אע"פ כן יש לשתיים אלו, הכנה לשבת והכנה לשביעית, נקודות משותפות. זכר לדבר בא בדברי המכילתא, בדברי הזהור, ובדברי הראשונים והפוסקים.

כך שנינו במכילתא:

עד שלא נתתי לכם המצוות, הקדמתי לכם מתן שכר שנאמר "ודיה ביום השישי והכיננו את אשר יביאו ודיה משנה", וכתוב "וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית" (מכילתא יתרו בחודש פרק א).

וב"ברכת הנצי"ב" הסביר שאף ברכתה של השנה השישית באה עוד לפני ששמרו ישראל את השביעית. (אמנם ראה דעת "חזון איש" הובא להלן הערה 11, וב"קדושת השבת" לר' צדוק עמ' 1.) מלשון המכילתא עולה שהכפלת המזון בערב שבת ורבוי ברכת האדמה בערב שביעית הן חלק מהשכר על שמירת השביעיות, ואמנם גדר זה של "הקדמת שכר" עובר לבצוע הוא ייחודי לשתי מצוות אלו. כך אף דרשו בזהור:

ראו כי ד' וגו' נתן לכם ביום השישי לחם יומיים וכו' כגונא דא וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית (ח"ג דף ע"ב¹⁰).

8. "פרי צדיק" פרשת משפטים סימן ב, 1.
9. פרט לערב שבת עם כניסת ראש-השנה של השביעית שאז ההכנות לשבת ולר"ה חופפות, ראה לעיל פ"ה סעיף 4.
10. וע"ע "בית יעקב" ויקרא עמ' קלח מה שהעמיק בזה.

השוואה בכיוון אחר באה בדברי הרמ"א ביחס לתוספת שבת, בשאלה ממתני יכול אדם לקבל עליו שבת:

משתי שעות קודם הלילה, שהוא חלק י"ב מכל יום השבת שהוא כ"ד שעות. דומיא דתוספת שביעית דהווי שלושים יום, חלק י"ב בשנה (דרכי משה" אר"ח רסא).

שעור הזמן של תוספת שביעית, שהוא הלכה למשה מסיני, ביחסו אל השנה כולה, משמש דגם למשך הזמן של תוספת שבת. אכן מושגים אלו, תוספת שבת ושביעית, קרובים הם למושגי ההכנה לשבת ולשביעית, אולם מעצם הגדרת התוספת היא שונה מההכנה. ההכנה מיסוד מהותה היא ביום הששי ובשנה השישית, בפן החולי שבהם, ואילו על התוספת לימדונו בעלי התוספות –

מ"בחריש ובקציר" מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית, וכל דין שביעית יהיה לששית, דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלה קודם שנה שביעית וא"כ הוא כשביעית (תוס' מ"ג ג' ע"ב ד"ה יכול).¹¹

אכן לחלק מהתאריכים המתייחסים לסוגית תוספת שביעית ולענייני הכנה לשביעית יש מקבילים גם ביחס לשבת. כך בשלושים היום שקודם השביעית (כדברי בעל "דרכי משה") וכך במחצית השניה של השנה הששית, כשהחרישה בשדה הלבן אסורה מדרבנן מתקופת הפסח: ואכן אף חצות היום של היום הששי הוא בעל משמעות ביחס להכנות לשבת.¹²

11. וע"ע "ארץ צבי" ח"ב עמ' צג: תוספת שבת אינה קדושה מצד עצמה, אלא היא התפשטות השבת לתוך ימי החול. "כרם ציון" אוצר השביעית במדור תוספת שביעית עמ' טז (תוספת כעיקר או בפני עצמה). שבתה של ירושלים עמ' לח. וראה ר"ה טז ע"א שמתוך הסוגיא שם עולה שעל תבואת השנה הששית נדונים בפסח של החמישית, ואז צריכה לחול ברכת התורה לשנה הששית בשביל השביעית. אמנם אז מתקיים הדיון-הדין הראשוני, ובסמוך לקציר של השנה הששית בא דין פעם נוספת. וע"ע "שם-משמואל" ויקרא עמ' קמו. כיוצא בדבר הוא הדין בפסח של הששית על ספיחי שביעית שמהם מביאים את העומר ושתי הלחם בפסח ובשבעות של השימיטה (ראה לאור ההלכה" עמ' קכח). וראה עוד ב"עשרה מאמרות" להרמ"ע מפאנו מאמר חקור דין ח"ב פ"ב, ובספר "חזון איש בדורותיו" עמ' קלו על דבריו בחורף של השנה הששית, תרצ"ז, שאז הזמן להתברך בתבואת השדה.

12. ראה טור אר"ח ס' רנ"א וב"באור הלכה" "דפועלי שדה צריכין לשבות במנחה גדולה". וראה בגר"א אר"ח קל"א סקט"ו ושם ב"ברכת אליהו", וב"פתחי תשובה" יר"ד ס' ת' סק"א. וב"גשר החיים" ח"א עמ' רל"ח. "בן יהוידע" שבת קיח: משעה חמישית. וע"ע של"ה "מסכת שבת": מחצות ואילך יהיה העסק הכל בקדושת שבת. וב"שם משמואל" פ' לך-לך עמ' קל"ב: חצות יום ערב שבת אז מתחיל אור השבת להתנוצץ. ושם פ' תשא עמ' רל"א. פ' מסעי עמ' תי"ב. וע"ע "חק לישראל" סוף פ' בחוקותי: לקבל שבת מבע"י, לפי שבשבת קודש וסביבותיו

אלא שסוגיית ההכנה לשבת מתרחבת עד להשכמת בוקר היום הששי ועד לראשית השבוע. כך דרש ר' חסדא "והכינו את אשר יביאו – לעולם ישכים אדם (ערב שבת לטרוח ולזמן – רש"י) להוצאת שבת"¹³ וכך נהגו בני ביישן שלא הלכו ביום ששי מצור ליום השוק בצידון כדי שלא לבטל מצרכי שבת¹⁴. לפעולות הכנה אנושית זו בשחרית היום הששי התלוותה ברכת שמים. כך גרסו במכילתא "וילקטו אותו [את המן] בבוקר בבוקר, מכאן שירדו להם אבנים טובות ומרגליות עם המן"¹⁵. ובהקבלה לראשית השנה הששית [שאמנם אין עמה הכנה מעשית] הרי לפנינו הבטחת התורה "וציויתי את ברכתי [היורדת מן השמים] בשנה הששית"¹⁶.

אכן יש שיחס את מצות ההכנה לשבת החל מהיום הראשון בשבוע¹⁷, ויסודו בהנהגתם של בית שמאי – "מחד שביך לשבתיך, מאחד בשבת שלך תן לבך לשבת

יושבים חיילות של חול ולפיקך צריך האדם שלא יקצר גבול הקודש ולא יכניס טומאה, אבל ירחיב גבול לשכינה, ובהיותו מוסיף בשבת נמצא שהוא מוסיף ומרחיב גבול הקודש, ובזכות זה בהיותו קורא השם בצרה מרחיב לו ד' גבול הקודש ומקצר גבול הצרה וזוכה לנחלה בלי מיצרים. וראה שמות י"ב ט"ו "אך ביום הראשון", ובאותו פסוק "מיום הראשון". הרי שמחצי היום הקודם כבר קרוי באותו השם של היום שיבוא. וע"ע "פרקי מועדות" מ. ברויאר עמ' 110. ראה "במחיצת חזון איש" רפאל הלפרין עמ' 158: תפילת המנחה של ערב שבת קודש – העת מסוגלה לשפע קודש לקראת שבת מלכתא.

13. שבת קי"ז ע"ב, וראה "בני יששכר" "מאמרי השבתות" מאמר י': ערב שבת, התורה צותה בפרוש ההכנה לשבת, ו"אוצר השבת" עמ' רל"ג בדבר ההכנות לפני יום ו' בבוקר, ושם בעמ' רל"ז.

14. פסחים נ' ע"ב, או"ח רמ"ח ס"א.

15. ראה תו"ש שמות פ' ט"ז אות קי"ג.

16. ראה יב"ע שתרגם "ברכתי מאוצר הטוב שבשמים" ובודאי רומז לנאמר בדברים כ"ח י"ב: אוצרו הטוב, את השמים לתת מטר ארצך. וראה בפרוש יהונתן. וע"ע שפ"א דברים עמ' 196, שפ"א סוכות תרמ"ג, ולהלן: חג הסוכות בשנת השמיטה: התפילה לגשם, והעולה מהדברים ששמחת סוכות של השנה הששית משתלשת, בהיות ברכת החג משולשת לשלש השנים. אמנם ראה רש"י ויקרא כ"ה כ"א שמקורו בתו"כ ושם בפרוש ה"חפץ-חיים" ובמלבי"ם. ואפשר עוד שאף תפילת כה"ג ביוה"כ של השנה הששית "שתהא שנה זו גשומה" כוללת בתוכה התייחסות לברכה המצופה לשומרי שביעית, ואולי יש בה הקבלה ל"הכינו" שבראשית היום הששי.

17. "סדר היום": ראויה היא השבת לכל הכבוד הזה ולהשתדל בכבודה בכל ששת ימי המעשה וכו' מיום א'. וע"ע ב"ערוך השולחן" או"ח ס' ר"ן סק"ד. "אוצר השבת" ח"א פתיחה ס' כ"א: אי נכון להתחיל מתחילת השבוע על עונג שבת.

הבאה¹⁸, וגם אם יש לדון על חובת ההכנה המעשית לשבת החל מראשית השבוע, הרי בדבר ההכנה הנפשית הכל מסכימים¹⁹.

זכור את יום השבת, מתחילת השבוע לקדשו וכו' במה שתקדש עצמך מהחול בעבודת ד' שתהיה הכנה אל השבת (אלשיך, פ' יתרו).

לקדושת השבת הנמשכת עלינו, אנו צריכים לעשות הכנה ותקון וכו' ושמרו בנ"י את השבת, היינו שייכנו עצמם ויצפו עד בואו, שכפי מעשיו והכנתו בחול כך ימשיך אח"כ בשבת, מפני היות ששה ימים הכנה ותקון לקדושת השבת (רמ"ק, "תפילה למשה" שער י' ס' א'-ב').

בודאי בני הכנה רבה, כל ששת ימי המעשה, על שבת, כפי אשר יעשה הכנתו כן תהיה השגתו ("קדושת לוי" פ' תשא)²⁰.

במקביל מצאנו הכנה נפשית לשנה השביעית במשך כל שש שנות המעשה

מי שפונה עצמו להשי"ת עולה בכל יום במדרגה גבוהה מהקודמות ומבין שאין יום זה ושבוע זה דומה ליום ושבוע הקודמים שאל"כ למה נקרא זה יום ראשון וזה יום שני, אלא ודאי אשר בכל יום ובכל שבוע יתגדל הקדושה, וכן בששת ימי החול אדם מברר עצמו עד שבא יום השבת אשר אז נעשה אצלו בקביעות הקדושה, וכן בששת שני שמיטה עד שבא שמיטה אשר ע"ז נקרא שבת ("בית יעקב" ויקרא עמ' 268).

בשמיטה כתב שש שנים תזרע שדך²¹ שכפי שתהיה הכוונה בעבודת השש שנים כן תהיה קדושת השמיטה וכו' ב"ד הגדול סופרין בכל שנה, דכל שקרובה לשמיטה יש הכרה יותר כי לד' הארץ ("פרי צדיק" ויקרא עמ' 194)²².

18. ביצה ט"ז ע"א ושם ברש"י, וראה "ישמח משה" ויקהל: העושה כך ודאי ממשיך קדושת שבת על כל ימי השבוע.

19. ראה פע"ח שער השבת, שער י"ח פ"ג: אחר שנתבאר בפרקים הקודמים ענין הכנה לשבת במחשבה, נבאר עתה מה צריך להכין לשבת במעשה.

20. ראה עוד ב"קדושת השבת" מאמר ב': קדושת השבת נמשכת כפי הכנת הקדושה בכל ימי החול כולם.

21. כנראה רומז להערות הרמב"ן ובעל הטורים שלא נאמרו הדברים לציווי אלא דרך הפסוק לומר כן כמו ששת ימים וכו', ואילו ר"צ פרש שבדווקא נאמרו הדברים, לשייך את עבודת השדה של שש השנים להכנות לקדושת השמיטה.

22. וראה לעיל מדברי ר' צדוק ב"קדושת השבת" עמ' 4 שהמעגל מתרחב "ומידה זו נוקבת ויורדת בכל ימי עולם" עד 'ו' אלפי שני דעוה"ז וכו' ואלף השביעי שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים" וע"ע "פרי-צדיק" ויקרא עמ' 193.

נמצא שמעגל ההכנה (המעשית והנפשית) לשבת הימים, מראשית השבוע, מבוקרו של היום הששי, מחצות היום וכן זמן תוספת שבת, חופף למעגל ההכנה (המעשית והנפשית) לשבת השנים מתחילת שש שנות העבודה, מתקופת הברכה שבשנה הששית, ממחציתה האסורה בחרישה ועד לאחריה המתקדשת בתוספת שביעית.

שני מעגלים חופפים אלו, מן המידה שיהא לענינם הסבר אחד משותף. ואמנם כן, הוא עולה בידנו לאחר הבהרת סוגיית ההכנה, שהיא סוגייה המקיפה ימות עולם וחובקת זרועות עולם, שהרי כל עולמנו נתפס רק כהכנה לעולם העתיד.

שגרת המחשבה המקובלת תוספת את פעולת ההכנה כמדרגה פחותה לעומת התכלית. לכאורה הצדק עמה, שהרי בעצם ההגדרות: הכנה ומטרה, נקבע כבר סדר עדיפויות לטובת המגמה האחרונה. ברם, לאחר העיון מתברר שישנם סוגי הכנה העולים בערכם הסגולי – או עכ"פ בבחינה מסויימת – על התכלית שאותה הם משמשים²³. דבר זה אמור במיוחד בקשר להכנה לעשיית המצוות "זכמו שראינו אצל רבותינו שהשתדלו תמיד לבלי עשות שום דבר טוב בלי הכנה מקודם"²⁴. הבטוי הנמרץ לכך נמצא בדברי הראשונים בנוגע לברכת המצוות. היחס בין הברכה למעשה המצוה נתפס, דרך כלל, כתלות שבין הכנה וגוף הענין. והנה הקדמת הברכה, עובר לעשיית המצוה, מוסברת אצל הריטב"א כעדות לעליונותה על פני גוף המעשה. "כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף"²⁵. כעין זה הביא גם החת"ס בחידושיו לפסחים (ז' ע"ב) בשם ה"כוזרי" (מאמר ג' סימן י"ז) "טעם הברכה שתהיה הכנה לעשיית המצוה וקבלת הקדושה הריא" "עד שהוסיפו המקובלים עתה לומר הריני מזמן וכו"²⁶. ובלשונו של בעל "שפת-אמת" שכתב (אולי מבלי שראה את דברי הריטב"א) "זוה ענין עובר

23. ראה על כל זה ב"איש מועד" עמ' 69 במאמר: חג לד' מחר.

24. "פחד יצחק" שבת עמ' ק"י. ושם על יסוד ההכנה לתפילה שמקורו – לפי תפיסת חז"ל – בדברי הנבואה בעמוס (ד' י"ב) "הכון לקראת אלוקיך ישראל". וע"ע "מעיינות" ח' עמ' 21 על השורש הלשוני המשותף להכנה וכוונה, ועל עניינה המיוחד של הכוונה בתפילה בהיותה פונקציה של ההכנה. וע"ע "תורת-אמת" ר"ה דף ד' ע"ג, דף י"ג ע"ג על ר"ה שהוא בלי הכנות. 25. כך היא הגירסא המוצעת, בצדק, במהדורת תשמ"ד של חידושי הריטב"א פסחים ז' ע"ב, עמ' ל"ה מדפי המהדורה.

26. וע"ע ב"נודע ביהודה" יו"ד ס' צ"ג. "צלוחת דאברהם" ח"א עמ' כ"א. "סדור הגאונים והמקבולים" ח"א עמ' קל"ז. "שומר אמונים" ח"ב, אינדקס: "לשם יחוד". "הלכות והליכות בחסידות" עמ' 71 ואילך. "נתיב בינה" ח"א פ"ו.

לעשייתו, שכח הברכה למעלה מגוף המעשה²⁷, ובשנת תר"ס כתב שם בתוספת הארה: "כי במעשה המצוה שייך פניות ותערובות, אבל ע"י התשובה מתדבקין בשורש המצוה".

הכלל העולה מדברי הריטב"א חוזר ונחרז ומודגש בכמה וכמה דוגמאות במחשבת החסידות. כך פרש בעל "קדושת לוי" (פ' ויצא) את הפסוק "אנכי האל בית אל" כמו האל של בית אל, "יש בכוסף מעלה יתרה, כי במעשה אינו אלא מה שעושה. דרך משל, תפילין, כשמניח או אין בידו אלא מצות תפילין, אבל הכוסף וההתלהבות שיש לו למצוה כדי לעשות נחת רוח לבורא הוא כולל כל המצוות ומעלה עליו הכתוב כאילו עשאן לכל המצוות. וזאת כונת הפסוק²⁸ "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון" אפילו מצוות שאין נוהגים בזמן הזה אתה יכול לקיים באופן כשתשמרו, מלשון ואביו שמר את הדבר, שתהא יושב ומצפה ומשתוקק אל המצוה מתי תבוא לידי ואקיימנה וכו' והנה מחמת הכוסף וההתלהבות והכנת המחשבה בונה בית להשראת הקדושה של המצוה, ולזאת יעקב אבינו לא היה לו בשעתו רק הכנה למצוה, לזה אמר הקב"ה אנכי האל בית אל, פרש שע"י הכנה למצוה עשית לי בית". בצורה דומה כתב בשפ"א על מצות מחצית השקל "משמיעין באדר וגובין בניסן", הענין כי נתנו זמן חודש להכנת הנדבה, להיות כי אין המכוון השקל, רק הרצון ונדיבות הלב, לכן הכנת המצוה חביב יותר מהעיקר וכו' הנדבה והרצון עולה יותר מגוף העשייה" (שפ"א שמות 236). בכון זה אף ישב את קושית הט"ז (או"ח ס' תקפ"א) על "ראשון לחשבון עונות", "אין הדבר רחוק שיותר כח והצלחה יש בהכנת המצוה מגוף קיום המצוה, כי עשיית המצוה הוא רק לשעה, וההכנה הוא לעולם²⁹. בדרך זו מוסבר אף הבטוי: אז ישיר וכו' לאמור – כי ההכנה והרצון לשיר לפניו ב"ה, נרצה ונתקבל לפני הקב"ה יותר מגוף השירה³⁰. כיוצא בדברים חזר הרעיון והתלבן בדברי הראי"ה קוק

27. שפ"א פ' ויקרא תרמ"ב, וראה בהדגשה אחרת שפ"א ויקרא עמ' 114. ו"צדקת-הצדיק" ס' ט"ו.
28. דברים ח' א' וראה שם ברש"י ובמפרשיו וב"אור-החיים" ו"העמק דבר".
29. שפ"א דברים עמ' 176. וע"ע שם בהמשך הדברים, הסבר בקוטב שני של הענין, וראה עוד שם עמ' 204. והשוה "בית יעקב" ח"ב עמ' 456: שבאמת המכשירין גדולים יותר מהמצוה עצמה. אכן ענין המכשירין הוא הכנה לדבר, והכנה נסתעף מצד פעולות אדם.
30. שפ"א ויקרא עמ' 64, וראה עוד בליקוטי שפ"א תרומה עמ' 133 על הארון, המשמש כהכנה ללוחות שאינו מן המידה. וע"ע בתשובת ר' צדוק נדפסה בסוף "ליקוטי צדקה" (כרוך עם "קומץ המנחה") עמ' קנ"ד. ב"תורת אמת" לאדמו"ר מלובלין ח"ג עמ' 72 ושם השלמות מבנו, וב"מאמרות" לר"ש שפרבר עמ' 344. וב"שם משמואל" (פ' תשא תרע"ד, עמ' רל"ח) "הגם שקשה להבין איך היו ישראל בעת ההתעסקות במלאכת המשכן יותר טוב מכשהיה המשכן עומד, מ"מ מצינו כיוצא בו בד' ימים שבין יוה"כ לסוכות וכו', כי הטורדה למצוה מועילה יותר מגוף המצוה". ו"איגרות סופרים" מכתבו של בעל "תורת אמת" לר' שמעון סופר ס' כב, על זמן ההכנה.

"בשמחת בית השואבה היתה השמחה בלילה בהכנות לשאיבת המים, אף שזו היתה רק הכשרה ואמצעי למעשה נסוך המים בתמיד של שחר"³¹. "אנו מבדילים בין מעשה המצוה ובין הכשר מצוה. מעשה המצוה הוא התכלית, ואילו הכשר המצוה הוא אמצעי לתכלית. התכלית עצמה היא מוגבלת ונתונה במסגרת מצמצמת, ולעומת זאת ההכשרה וההכנה הם בלי הגבלה"³².

העקרון המשותף לכל הנקודות המצויינות בדברי הראשונים והאחרונים – גם אם יש הבדלים דקים בין הדוגמאות הנ"ל – הוא המבדיל בין גוף המעשה שמטבע הגדרתו הוא מתייחס לעולם העשייה, הקצוב ומוגבל ונתון במסגרת שאין לנו בה אלא עשייתה בלבד, לבין ההכנה שיסודה נפשי, והיא מתפשטת והולכת מבלי שיתקצצו כנפיה שהרי "הנפש לא תמלא". בדרך זו התפרש לאדמו"ר מפשיסחא הביטוי "הבוחר בשירי זמרה", היינו השירים של הזמרה שנשאר בלב, שלא היה ביכולת להוציאו לפועל³³. מעשה המצוה נתון הוא בעולם העשייה ומכאן מגבלותיו, ואילו ההכנה דרכה מעצם טבעה שתולה במישור האצילות ומכאן הדרור שקורא לה. בשוני בסיסי זה נעוצה עדיפותה של ההכנה על פני המעשה³⁴. המעשה עשוי אמנם להתבצע, אבל הוא עלול לחלוף מבלי להשאיר את רישומו בנפש. לעומת זאת המשקעים הנפשיים נוצרים בהתאם למיסת

31. "שמועות ראייה" מהדורה ראשונה עמ' קלז. אגרות ראייה ד עמ' רנו. וע"ע "מועדי ראייה" עמ' ק"י-ק"א, וב"פרקים במחשבת החסידות" עמ' כ"ט כדברים האלה בשם האדמו"ר מגור. וראה עוד "בית ישראל" ויקרא עמ' כ"ז: מן השמים רוצים הכנה למצווה, וכפי הכנת האדם נשאר רושם אצלו. ואיתא ב"קול שמחה" הבינה תגדל מן המעשה, ואולי זה הרמז 'תגדל' על שבת הגדול, לכן נקראה גדול שהכנה לפסח משבת הקודם תגדל מהמעשה. והשוה מה שהובא בשם הרבי ר' אלימלך (באורי חסידות לש"ס עמ' רפ"ו) שה"י פה"י – כשהרשעים רואים את ההכנות הרבות לפסח ולשבת, מחד שבתא לשבת ומשעת קצירת החיטים, הם מקטרגים על ישראל.

32. "שמועות ראייה" פ' משפטים תר"ץ, וע"ע שם פ' בשלח תר"ץ. והשוה שם פ' ויקרא תר"ץ במושגי "אש שחורה" ו"אש לבנה" שאף הם יכולים להתפרש ביחס למעשה הקצוב לעומת ההכנה המתרוממת למרחבי הלובן.

33. "שם משמאל" תרומה עמ' פ"ז. אמנם ראה שפ"א במדבר עמ' 46 שדן על ההכנה מנקודת העלאת הנצוצות והשוה: משנתו העיונית של הרב קוק. צ. ירון עמ' 129, וב"פחד יצחק" ר"ה עמ' נ"ו על גדרים בהכשר מצוה.

34. בניסוח מחודד שגור הדבר בפי חסידים: יהודי השקוע בעסקיו, רואה את השמש נוטה לערוב, והרי הוא קורא בתרגשות: אוי', עדיין לא התפללתי מנחה. קריאת ה"אוי" שלו, מרטיטה שרפים ומלאכים! כי אכן בקריאת אוי' מקופלים מרחבי-כסופים שיסודם בעולם ההכנה שלא נתגבל במעשה. מוסיפים ע"כ ה"מתנגדים", ושעה שאותו יהודי ננער מעסוקו ונעמד בתפילה, הרי הוא לעיתים מבריה את המלאכים הנמלטים ממחשבות החולין שלו. בקריאת האוי' ובקשיי יישומה מונחת הדיאלקטיקה של הכנה ובצוע, וכך הוא גם בפתגם העולם: מיטב החג

ההכנה שהיא נפשית. מכאן החובה להגדיל את שעורי ההכנה כדי שערכי המעשה יספגו ויטמעו בפנימיות האדם.

בנקודה זו נפנים אנו, במיוחד ובמסוים, אל מעגל ההכנה לשבת, הקובע ברכה לעצמו בתוך המסכת הכללית של ההכנה למצוות.

יסוד ההכנה לשבת הנפתח בראשית השבוע³⁵, הנרמז בדרשת הכתוב על בוקרו של יום הששי, המקבל מעמד בחצות היום, מוצא את ביטויו המעשי, עם רדת היום, בעבודתם-הכנתם של חכמי הש"ס. כך שנינו בברייתא (ב"ק ל"ב ע"י) "ומודה איסי בן יהודה בע"ש בין השמשות שהוא פטור (המזיק בריצתו) מפני שרץ ברשות". רשות זו מתפרשת כרשות שנתנה ע"י המצוה (ר"ה שם). "כדר' חנינא שהיה אומר בואו ונצא לקראת כלה מלכתא, ואילו ר' ינאי היה מתעטף³⁶ ואומר בואי כלה, בואי כלה. שתי גישות אלו של ר' חנינא³⁷ ושל ר' ינאי הוסברו ע"י המהרש"א, והוא אף דייק בכפילות: בואי כלה, בואי כלה, דר"ל בואי כלה לחופה ואח"כ בואי כלה לבית בעלך"³⁸. בדיוק זה השתמש בעל "פחד-יצחק" והוא העמיק לבנות בעזרתו את העקרון המיוחד את יום הששי המכין לשבת.

שונה היא ההכנה לשבת הגלומה ביום הששי משאר ההכנות למעשה המצוות. אליבא דאמת מציאות היום הששי מחייבת את בואה של השבת. פסוק מפורש הוא: ראו כי ד' נתן לכם השבת ע"כ הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומיים. הרי לפנינו שהראיה על מתן השבת הוא היום הששי. ומכאן שההכנה של היום הששי לשבת מקנה ליום הששי קדושה עצמית שעניינה בהכנת גלוי כבוד המלכות, ולכן בשיר של יום ששי נאמר: נכון כסאך מאז, לעומת שבת גופא שבה נאמר: התעלה וישב על כסא כבודו. כסא המלך (המוכן מאז יום ו') מחייב את ישיבת המלך (בשבת). והם-הם דברי המהרש"א שבחינת היום הששי היא בחינת האירוסין, בחינה המחייבת את השלמתה

- ההכנות. על התשוקה שהיא יותר תכלית מעצם ההשגה, "מי מרום" א, עמ' קלו. "מועדי ראייה" עמ' רנד וכנראה הכונה לפילוסוף לסינג. "עולת ראייה" א, עמ' רא: מבקשי ד'.
35. ראה ב"אוצר השבת" ח"א עמ' פ' על קדוש אחד שבמוצאי-שבת היה שולח להזמין יין לשבת הבאה. וב"קדושת לוי" (פ' תשא), וע"ע "פרקים במחשבת החסידות" עמ' כ"ח) הפליג להדגיש שרק מכח קדושת השבת האחת [זו שנתנה לאדם מעילא] הוא יכול לפתוח בהכנות לשבת שתבוא.
36. השוה: שבת כ"ה ע"ב על ר' יהודה בן עילאי, בע"ש היו מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו, ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין.
37. על התייחסותו המיוחדת של ר' חנינא לעניני קבלת שבת ראה "נתיב בינה" ח"ב עמ' 34 משמו של הרב א"א קפלן, וע"ע "פרי צדיק" בראשית עמ' 202.
38. וע"ע ב"עיון-יעקב" בדבר ברכת האירוסין והנישואין. וב"שם משמואל" במדבר עמ' קפ"ח.

ע"י הנישואין ("פחד יצחק" שבת עמ' קכ"ו-קכ"ז, מעובד מאידיש).

כיסופים וציפיה לשבת הם המקופלים בציווי התורה "ושמרו בני את השבת" שפרשו החזקוני "שמרו (מלשון ואביו שמר את הדבר³⁹) ויצפו כל ימי השבוע אי זה יום בהם תהיה יום השבת לתקן כל צרכיהם ביום הששי". וזהו הרי סוף עניינה של שמחת האירושיין – הציפיה והכוסף. "אע"פ שהנשואים הם יותר נערכים בדבקות מהארושיין, מ"מ יש מעלה בארושיין שהם מביעים את היסוד החזקי האצילי שבדבקות האלוקית, שמתוך מעלתו אין בו התפיסה לחקוי חמדי כלל וכו' ונמצא שהיא קיימת לעולם – וארשתיך לי לעולם" ("עולת ראייה" ח"א עמ' לה).

אמנם כמה וכמה דרגות הן לציפיה, הכל לפי דרגתו של האדם. שיא-שיאן של הציפיות האנושיות: יום שכולו שבת. מכאן העמקה בלשונו של הרמב"ם: יושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני שבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך⁴⁰.

ייחזל זה לבואה של שבת המלכה הוא בבחינת "צפית לישועה" ביחס לשבת – שכולה שבת של אחרית הימים. והרי זה נכלל בחינת "המעין" שנאמרה בשבת. כשם שכל שבת היא מעין יום שכולו שבת, כמו כן הייחזל לשבת היא מעין הציפיה הכללית לקראת הישועה הכללית. וכאן הוא המפתח ליחוד ההכנה לשבת בערב שבת, הכנה זו היא ציפיה לשבת מבחינת מעשה. כלומר, הציפיה בכלל היא מחובת הלבבות אבל הכנה דערב שבת היא המצוה המעשית של הציפיה הזו ("פחד יצחק" שבת עמ' ק"א⁴¹).

ברם המעמד המיוחד של הכנת היום הששי לשבת אפשר לו להתנסח מזוית נוספת. "ומים יוצרו ולא (ולו) אחד בהם" (תהלים קל"ט ט"ז) וברש"י: לפי המקרא שהוא נקרא "ולו" כך פירושו, הראהו ימים העתידיים להבראות ולחלקו בדר אחד, את יום השבת. שניות זו של הכתיב "ולא" והקרי "ולו" הסתברה לרש"י בעקבות המדרשים⁴² כביטוי למתח שבין יצירת הזמן התחום, המוגבל, הנתון בסד קצוב וקצוץ של העולם הגשמי הנברא – "ולא", לבין מרחבי החופש האין-סופיים – "ולו". יממת השבת היא נקודת הפגישה של שתי בחינות אלו. המעבר בין

39. וכן הוא ב"דברי שמואל" לר' שמלקי מניקלנסבורג פ' לך-לך.

40. הלכות שבת פ"ל ה"ב, וראה "הגדה של פסח" "מבית הלוי" עמ' פ"ח שהגרי"ז הברסקאי היה נוהג כך הלכה למעשה. ענינה של קבלת שבת במזמורי מלוכת העתיד, כאן מקורן. השוה: "שבתה של ירושלים" "בשערך" טבת תשכ"ט. "כתלנו" ט"ז.

41. וראה עוד שם עמ' ק"ב שאף בבחינה ההיסטורית מצאנו תקופות ואישים שהם מיסוד ההגשמה וההישגים לעומת דורות ועידנים שיסודם בחזון וביציפיה "וחלק הציפיה לבנינו של המקדש, יוצר שותפות יותר גדולה בבנין מאשר מעשה הבנין".

42. תנחומא בובר בראשית עמ' י"א, וע"ע "בני-יששכר" תשרי ח' אות ג'.

ששי לשבת הוא המשיק של הזמני והעל-זמני. כאן פולש הזמן הנברא⁴³ לתחום נצח שבת העולמים⁴⁴.

43. פלישה זו תכונתה היסודית – זריזות. כך פרש ר"ע ספורנו "הכינו את אשר יביאו" לעורר שיזדרזו לענג שבת במטעמים ושכל זריזותם בזה תהיה בערב שבת". (וכך גם "בבני יששכר" מאמרי השבתות מאמר ב' אות ט'-י). למושג "בא" יש גם הוראה של זריזות ומכאן "הכינו את אשר יביאו" שההכנה תהא במהירות ובזריזות כדרשתו של רב תסדא. מיהו, כל החפזון האנושי הזה וההזדרזות לעשות רצון של מעלה מתאפס ומתמסמס בעימות שבין האדם לבין הבורא. הלוא כה השמיעו באזני איוב המתלונן: מי הקדימני ואשלם (פרק מ"א ג') ומתוך כך כתב החיד"א (בספרו "כסא דוד" מ"ט ע"ב) "הזריז במצוות לא שייך לגבי דידיה לומר טענת "מי הקדימני ואשלם", כיון שהוא עושה הקדמה כל מה שאפשר לו בחוק המין האנושי". נמצא שהתעוררותו של האדם לעשות בזריזות את המוטל עליו, אין עליה טענת "מי הקדימני", כי החפזה הזאת מדלילה היא. יסודו של מושג הזריזות במעשה המצוות נזכר בתורה "ושמרתם את המצוות" ומכאן בדרשת המכילתא הובאה ברש"י "כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה". והוסברו הדברים ב"גור אריה" למהר"ל (שמות י"ב יז): "העניינים השכליים פועלים שלא בזמן, לפי שהם אינם תחת הזמן, ואף מצות אלוקים שהוא דבר ד' הבא לידך אל תחמיצנה, כי דבר ד' מוטל עליו לעשות בלי זמן. לא כמו דברים של חול שהם גשמיים, שהם תחת הזמן נתונים. ואם הוא מחמיץ הוא פוגם את המצוה כאילו היתה דבר שהוא תחת הזמן, ומזה תבין כי מה שאין מחמיצין את המצה ואת המצוה ענין אחד הוא". והסבר להסברו כתב ב"פחד יצחק" (פסח עמ' י"א): בעשיית המצוה חשה הנפש את יחודה ומתעורר הסער הנפשי להסתער על חומת הזמן ולהבקיעה. אדיר חפצה לקיים את המצוה מעבר למחיצות הזמן, ואין הדבר עולה בידה. וכתוצאה מן הנסיון הבלתי-מוצלח הזה של הנפש לפרוץ פירצה במחיצת הזמן באה מהירות התנועה בעבודת השם אשר על ידה מתמעטת כמות הזמן.

הזריזות בעבודת השם פירושה שחרור ממסגר הזמן וחדירה למלכות הנצח: עיכוב ושהייה משמעם הורדת המצוה לתחומי הזמן ומגבלותיו. ההשכמה בערב שבת שהורה עליה רב תסדא משמעה נסיון לשובר את מסגרת הזמן ולחדור לעולם שכולו שבת. "הכינו את אשר יביאו בזריזות לאלתר". על-פי הדברים עולה בידינו הסבר עמוק להיתר הריצה בע"ש. כתבו הראשונים (רא"ש, "אור זרוע") שהריצה המותרת בע"ש היא לאו דוקא בבין השמשות, אלא משעה שמתחילין לתקן צרכי שבת, וב"נימוקי יוסף" הביא דברי הרמ"ה שריצה אפילו סתמית בע"ש דנים בה שהיא לצרכי שבת, פרט למקרה שברור הדבר כי ריצתו היא לצרכיו. ריצת המצוה בע"ש היא נסיון לדלוג על פני עיכובי הזמן, היא תולדת הדחף להתקרב לעולם שכולו שבת.

44. קדימותה של שבת לבריאת העולם רמוזה בפרד"א פ"ג, ומכאן כנראה לנסוחו של ר' שלמה אלקבץ: מראש מקדם נסוכה – סוף מעשה במחשבה תחילה. והשוה "שם-משמואל" דברים עמ' מ"ט. וע"ע בפרושו של ר' שבתי דונלו לספר יצירה, פ"ד: בטרם שהתחיל אלוקים לבראות את העולם שבת היה. והשוה עוד "תפארת שלמה" ח"ב ע"ע דף ל"ה: השבת שהיתה קודם בריאת העולם. ב"משנת הזוהר" ח"ב עמ' תפ"ג הביא רמזים לענין זה מכתבי פילון. נמצא, לפי קו מחשבה זה, שלפני היות הזמן היתה שבת: בסוף סדר הזמנים תבוא שבת. ובין שתי

מעתה אנו באים חשבון על מהות ההכנה הנאותה ליממה אשר כזו. בכל המצוות כולם שעניינם בעולם המעשה, עלה בידינו שהכנתן היא בעולם הנפש אשר לא תמלא, ומכן מעלתה ויחודה של ההכנה. צא וחשוב, איפוא, את עניינה המיוחד של ההכנה לשבת שיש בה מחובות הלבבות ועליה להיות הכנה רוחנית-נפשית למושג רוחני-עיוני, הכנה לפריצת גבולות הזמן, לנחלה בלי מיצרים, לבבואת עולם שכולו שבת. היחס בין ההכנה לבין המצוה נשאר בעינו, ואם מתעלה עניינה הפנימי, החזוני של המצוה, הרי אף מהותה של ההכנה מתעלה בהתאם. "מעלי שבתא" הוא הכינוי שנתכנה בו היום בפי חז"ל (גיטין ע"ז ע"א) ואכן עליה היא לו, עליה למקום גבוה⁴⁵, עליה במדרגה לגבי שאר עבודות וענייני הכנה.

עליה זו היא גם במסגרת הפנימית של היום הששי. לא זו בלבד שמתעלה היא עבודת ההכנה של "מעלי דשבתא" על פני ההכנות שנעשו מראשית השבוע (מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה" ביצה ט"ז ע"א) אלא שאף לוח הזמנים ביום הששי גופו הוא בקו עולה, מאז זריזות ההשכמה, עבור לחצות היום ועד לשעת בין השמשות. על שעה זו כתב ב"פתיח הדביר" (או"ח ר"ס) "אין בכל השבוע שעה מקודשת כשעה זו. שאז ניכר ומתגלה תוספת אור קדושת השבת בגוף האדם".

מתייחדת היא ההכנה לשבת ברוחניותה המתעלה, שהרי אף המציאות שלקראתה היא מכינה, שתולה בעולם רוחני צרוף, וכבר התבאר לפנינו כי ככל שתתעדן ותשוגב המטרה, כך תתעלה ההכנה.

ככל החזיון הזה, האמור במעגל ההכנה לשבת, מתגלה אף כשאנו נפנים להתבונן במעגל ההכנה לשביעית. אמת נכון הדבר שכמעט ולא מצינו לרבותינו, לא הראשונים ולא האחרונים שעסקו במושגי ההכנה הנפשית, בבחינת חובת הלבבות, ביחס לשביעית. אולם מתוך העיון במעגלי השביעיות עולה עניינה של ההכנה הנעה ממעגל למעגל. כך כתב בעל "תפארת שלמה":

בחינות אלו שהן למעלה מהזמן, נתונה בחינת הזמן שבה נקרא עולמנו. בתוך מסגרת זו של הבריאה משובצים ימי השבת שהם "שגירים" מיום שכולו שבת. על דרך המשל ניתן לומר שעל "שגירות" זו חלים חוקי המיוצג על ידה, ולכן יש לזמן של השבת מעמד מיוחד. כך בחידושו של בעל "אבני-נזר" "דכשנעשה שבת נאסרה המלאכה לעולם, אלא שבצאת השבת חזרה והותרה. וזהו ענין הבדלה במוצ"ש. ומ"מ בשעת השביתה היא שביתה לעולם" (שם-משמואל" דברים עמ' מ"ט, ועיי"ש את ראייתו, וע"ע לעיל סוף פרק א עמ' 37).

45. ראה ערוך השלם בערכו, ושם על ניבים דומים.

כל ענייני עבודתנו בזמן-הזה הוא כדי להכין ולהגיע ליום שכולו שבת. כמו ששנת ימי החול המכינים לשבת, כמו שבזה"ז מחד שכתא לשבתך. כן שית אלפי שני הם ששנת הימים, מכינים לשבת העתידה לבא וכו' והנה כאשר בשבת של עוה"ז העבדות הוא בתוספת נשמה יתרה לכך נאמר "מעין עוה"ב יום שבת מנוחה" שהוא מעין העבדות של עוה"ב עונג הנשמות ביום שכולו שבת. אך אנו מבקשים מהשי"ת להופיע עלינו גם עתה מהאור שכולו שבת, כמ"ש הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת, ר"ל ינחילנו עתה ליום שכולו שבת הע"ל, אבל לעת-עתה הוא הכל הכנה ליום הגדול והקדוש הוא, שהוא יובל הגדול, וזה פרוש "וקדשתם את שנת החמישים שנה", וקדשתם הוא לשון הכנה והזמנה, ר"ל תכינו עצמיכם במעשיכם הטובים לשנת החמישים הוא היובל הגדול (פ' בהר עמ' 174, וע"ע שם פ' בראשית).

ההכנה בששת הימים, ההכנה בשש השנים, ההכנה בשבע השמיטין – כל אלה משמשים כמדרגות לעולם המתוקן, לעולם השבתי הנתון בשער החמישים. בכון דומה כתב בעל "פרי-צדיק":

השי"ת ברא ז' שמיטות ואח"כ יהיה היובל קודש וכו' ובכל שמיטה יהיו שש אלפים שנה ואח"כ אלף שנה עוה"ב יום שכולו שבת וכו' ואח"כ יהיו עוד שמיטה ז' אלפים שנה שער א', עד אחר הז' שמיטות יהיה היובל קודש, ולמשה רבנו נגלה כל המ"ט שערים, הז' שמיטות, כל ההויה מתחילתה ועד סוף חוץ מן היובל קודש וכו'. וזש"נ בשמיטה שבת לד' כשם שנאמר בשבת בראשית, והיינו דשנת השמיטה כל השנה מעין אלף השביעי עוה"ב, כמו דשבת בראשית מעין עוה"ב וכו' השבתות שבשנת השמיטה כעוה"ב, כאלף השביעי ("פרי-צדיק" ויקרא עמ' צ"ז⁴⁶).

עולה בידינו שבסולם ההכנה ככל שאנו מתקרבים לקראתה של שנת השבע, כך תתעדן עבודתנו; וככל שיתבררו ויתגלו הערכים הרוחניים המקופלים במצות השמיטה והמובילים לקראת היובל הגדול, כך תיעשה הכנתו רוחנית יותר. אפשר שרגשות כגון אלו פיעמו בלב הרב קוק שעה שכתב ברחובות ערב שנת השמיטה תר"ע.

שנה זו, שנת הרת עולם של סדרי תקון השמיטה, שהיא מטרדת גם בפועל ומעשה, ויותר ויותר במחשבת הלב והגיון הנפש, בעיני הלכה בפרטים ובהתנשאות המחשבה לכללות העניינים וכו' שבת הארץ הולכת היא ופרשת את כנפיה על אדמת הקודש, ונכנסת ברוח חרישית בלב עם ד'

46. וע"ע "אש-דת" ח"ח עמ' ק"ע ולהלן. לעיל פ"ג סעיף 7 על גילוי "שמות" בשמיטה.

היושב עליה וכו'. הנה שנת הקודש באה, ורחשי קדושה לענש קדוש על אדמת הקודש הולכים ומתקמים בחשאי (אגרות ראי"ה ח"א עמ' רס"א).

התיחסותה של ההכנה, שאנו עומדים בעיניה, לחלק חובת הלבבות, מצמצם את האפשרות לעסוק בהגדרותיה הממשיות⁴⁷ משום כך כתב ר' צדוק ב"קדושת השבת" מאמר ב'.

כל אחד כפי מדרגתו והשגתו וכפי הכנתו בימות החול לבא אל הקודש וכו' מ"מ אין האדם משיג קדושתו אלא כפי מה שהוא כלי מוכן לקבל וכו', במה שבנ"א מוכנים לקבל קדושתו ולהרגיש בחזרי לבבם ומוחם הקדושה הנשפעת בו, בזה יום השבת מתקדש עד שבא עד תכלית קדושתו וכו', במה שהאדם מכין עצמו לקבל הקדושה בזה הוא מקדש את יום השבת⁴⁸.

וכעין זה כתב ב"שם-משמואל" (יתרו עמ' רס"ז):

בישראל נצרכת ההכנה לשבת, והיא ההכנה, שמקודם השבת יחשוב אדם את חשבון נפשו באיזה פנים בא לקבל שבת וכו' שנהיה יכולין לסבול את התגלות האלוקות בשבת וכו' מה גם אנשים שאין הזמן מספיק להם להכנת ההכנה⁴⁹.

מעלה זו של הכנה שיסודה בהמנעות, בשב ואל תעשה, היא היוצרת את כלי הקבול, ומיוחד הוא עניינה אצל השביעית שעיקר תכניה בשביתה, בבטול העשייה. נמצא שנכפלת היא תחושת ההצטנפות וההתבטלות שבהכנה לשביעית. התבטלות אנוכית זו בשביעית אף היא הולכת בקו עולה בהתאם למצוותיה של השמיטה: שמיטת קרקעות, שמיטת כספים, הקהל⁵⁰, כשכל מדרגה מכינה למדרגה שתבוא אחריה.

47. ראה כעין דוגמת הדבר ב"מכתב מאליהו" ח"ד עמ' 39, שמידות הן ההכנה לתורה ולכן אינן נכללות באסורים המפורשים בתורה.

48. וב"קדושת לוי" פ' תשא: ההכנה צריך להיות שיהיה לו בית קבול וכלי לקבל, וע"ע "אש דת" ח"ח עמ' ר"מ.

49. וראה עוד "אש דת" ח"ח עמ' קנ"ב, קפ"ט.

50. ראה לעיל ספ"ד. פ"ה סעיף 3. וע"ע "שם-משמואל" (דברים עמ' רכ"ז) שכתב על הקהל במוצאי השביעית: לזה צריכין מקודם הכנה רבה להכין מקום בלבם לקבל הדברים, ולזה היתה הקריאה לאחר שנת השמיטה, כי ענין שמיטה פירשו המפרשים שיהיו פנויים ממלאכתם ומעבודת האדמה להסתכל בתוך עצמם, וזאת היתה להם הכנה שיכנסו ויפעלו הדברים בעומק לבם.

אמנם את שרשה הנפשי ואת מקורות השראתה של ההכנה גילה האדמו"ר בעל "בית ישראל" בערכי התוספת⁵¹. יסוד דבריו בהדגשת זקנו בעל "שפת אמת": ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה, הרבותא של הצדיק – התוספת, והיא בחינת תוספת מחול על הקודש, ויש הוספה בכניסת שבת וביציאתה (פ' חיי שרה תר"מ, תרנ"ה). במעלה זו של התוספת עסק בעל "בית ישראל" כחמש עשרה פעמים בשנים תש"ו-תשל"ז. עבודתו של אברהם היתה הכנה לדורות וזה מה שנרמז (לפי פרושו של בעל "עבודת ישראל" מקוזניץ) בדברי ר' טרפון (זבחים ס"ב ע"ב) ששם אשת אברהם יוכני⁵². כך גם מוסבר היחס בין קטורה ליוכני "כפי הכנת האדם כך הוא מתקשר". אלא שהכנה זו, שהיא תלויה במעשי האדם, מקורה בקדושת התוספת שאף היא יש לה יחס לחלקו של האדם⁵³. התוספת מעצם הגדרתה מתיחסת לקדושה הפולשת לימות החול, וההכנה מעצם משימתה מבקשת להתכונן בימות החול לקראת הקדושה. כך גם מתפרשים דברי הרב ר' שמלקי⁵⁴ ש"כח השבת (המתגלה בתוספת) נותן כח לימי החול, ואז"כ ימי החול יכינו עצמם לשבת הבאה" ו"כפי שאדם מכין עצמו בשבת להתקשר בהשבת כך ניתן לו הכח לימי המעשה שלא ינתק הקשר וגם עם השבת הבאה" ("בית-ישראל" חיי שרה תשי"ט).

עיקרון זה מתייחס אף ביחס לשמיטה. "מקץ שבע שנים", שנת שבתון זו היא קץ למחזור שש שנות העבודה, אולם היא אף ראשית מחזור חדש של שנות עבודה. ודוגמת הדבר בדיון התלמודי על שבת כברייתו של עולם או כברייתו של אדם⁵⁵. כיוצא בדבר אף במצות הקהל, האם היא משמשת כסיום למחזור החקלאי או כפתיחה למחזור החדש. מכוחה של התוספת שקדמה לשביעית, מכוחה של שמירת השמיטה, מכוחה של קריאת ההקהל, יוצא אדם לעולם החולין של העמל, ואז הוא יכול להתכונן לקראת השביתה, הקדושה והתורה שתגיענו בעצמה רבה יותר. מעגלי התוספת, ההכנה והשמירה של השבת האחת והשביעית האחת, מגלגלים את בואה של השבת הבאה ושל השביעית הבאה. כך מתגלגלים ובאים מחזורים הנושאים את העולם לקראת תיקונו.

הן היום השביעי והן השנה השביעית מתייחסים לעולם העתיד המתוקן ולכן ההכנה הנפשית לקראתם אף היא מתייחסת לאידאת התיקון. מכאן יסודה

51. אמנם ראה לעיל על ההבדל שבין הכנה לתוספת ובהערה 11.

52. וע"ע שם ב"עיון יעקב", "הבונה", "בן יהודע".

53. ראה לעיל פ"ב סעיף 4. עמ' 46

54. "בית ישראל" פ' חיי שרה תשכ"ז, תשל"ד, וכן הוא ב"קדושת לוי" פ' תשא, ראה לעיל הערה

35.

55. ראה לעיל פ"ד סעיף 3. פ"ה סעיף 3.

הרוחני-נפשי ומכאן יסודה הכוללני המקיף את כל ההוויה מראשית ועד האחרית. לתוך "תמונת" היקף זה נכנס עידן העמל, היגיעה, והיצירה הן בשבוע ימי העבודה, הן בשבוע שנות העבודה והן במחזור "השבועי" של אלפי שנות העולם. עמל של הכנה לעולמו של יובל. עם השלמתה של הכנה זו אנו מבקשים להיות מתואמים עם המטרה – עולם שכולו שבת.

מעגלי ההכנה לשבת ולשמיטה החופפים, נושקים בנקודה אחת: בהכנות לשבת שהיא גם היממה הראשונה לשמיטה – בערב ראש שנת השמיטה שחל להיות בשבת.

הכנות נפשיות ומעשיות, המתפרסות על פני חדשים רבים, המתעמקות מחד שבתא של ראשית השבוע האחרון בשנה, המתמקדות בשעת בוקר של היום הששי בשלהי השנה הששית – הרי הן מגיעות לכלל מיצויין בעלות המנחה, שעה ש"אחות קטנה" שהיא "כפורחת עלתה ניצה" וגם אם לא הבשילו עדיין אשכולותיה, הרי היא מקבלת פני שבת קודש ושנת קודש בעריכת תהילת תפילותיה: תחל שנת השבת וברכותיה.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

יב. פרשיות ההכנה והתוספת לשביעית

בצורה הרחבה ביותר אפשר להכליל ולומר שבכל שנה ושנה ממחזור שנות השמיטה יש מן ההכנה לשמיטה שתבוא. כך דרשו בתורת כהנים וכך עולה מפרושו של בעל "פנים יפות" (ראה לעיל עמ' 106). אכן "כל שקדובה [השנה] לשמיטה כך יש הכרה יותר כי לד' הארץ" ("פרי-צדיק" ויקרא עמ' 194 וראה לעיל עמ' 127 ושם בהערה 22). אמנם אנו מבחינים בדרגות שונות ובשלבנים שונים של הכנה ותוספת. (שני מושגים אלו – הכנה ותוספת – קרובים הם זה לזה, גם אם יש חילוק ביניהם, ראה לעיל עמ' 124. והשווה ראש עמ' 137).

1) כתב ר' מנחם עזריה מפאנו בעל "עשרה מאמרות" (מאמר חיקור דין ב, ב. הוצאת ירושלים תשמ"ח עמ' עט) כי התבואה נידונת "תרי דינים: בפסח שלפני הזרע (ובנידונו: בשנה החמישית) נידונת על הזריעה ועל הצמיחה, ובפסח שלפני הקציר (בשנה השישית) נדונית על הבישול והאספה הביתה לשלום". (ראה להלן עמ' 362 ע"פ שפ"א דברים עמ' קא על סוכות בשנה הששית).

2) בחורף של השישית זרז בעל "חזון איש" את החקלאים, "שיקבלו עליהם מעכשיו, ברצון גמור לשבות בשנה הקרובה, יהיה מה שיהיה, לפי שכעת בתרצ"ז הוא הפרק להתברך משמים בשביל שמירת שביעית ככתוב בתורה "וצויתני את ברכתי בשנה הששית" ("החזון איש בדורותיו" בני-ברק תשמ"ד עמ' קלו).

3) בזמן שהשביעית נוהגת מן התורה הרי החל מפסח של הששית גזרו חכמים על החרישה בשדה הלבן. (על פרוש המושג ראה: ירושלמי שביעית, פרק שני בפרושו של י. פליקס עמ' 87).

4) ערב חג השבועות של הששית הוא התאריך האחרון לחרישת שדה האילן (שביעית פרק א, א).

5) בתקופת הקציר של השנה הששית הרי אפשר, בשנות רצון, להבחין בקיומה של ההבטחה "זענשת את התבואה לשלוש השנים". ובפרושו של בעל "אור החיים": "מחודש סיון של שנה ששית ועד חודש סיון של שביעית וכו'" (ויקרא כה, כא. ראה בפרוש "אור יקר" שהסביר מדוע נטה מפרוש רש"י; ובפשוטו יש לומר כי דרך כלל קציר החיטים מתחיל בא"י בחודש סיון. ראה עוד "הכתב והקבלה", ויקרא כה, כא).

6) ט"ו באב שבשנה הששית הוא התאריך האחרון לנטיעת עצים (רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל סוף פרק ג; הרב רמ"ל זקש שיער שחגיגות טו באב בכרמים קשורות בנטיעה האחרונה לפני ר"ה לגבי חישוב שנות הערלה [זמנים, ירושלים תשי"א. ע"ע סורא א עמ' 484, 486 על הקשר ליובל] ולפי זה אולי יש גם משמעות חגיגית לטו באב בערב שביעית; ראה עוד: שנים עשר ירחי שביעית, רונסון עמ' 83).

7) ראש חודש אלול הוא מועד תחילתה של תוספת שביעית והיא הלכה למשה מסיני (מועד קטן ג, ב, וראה עוד לעיל "שבתה של השביעית" פרק ב. על זרעית ירקות בזמן-הזה ראה ספר השמיטה לר"מ טיקוצ'ינסקי פרק א הערה 2. "מעדני ארץ" קסא).

"לוח תאריכים" זה יש לו נקודות מפגש עם עניני שבת: חצות היום ביום הששי והמחצית האחרונה של השנה הששית, מאז הפסח (ראה לעיל עמ' 125 הערה 12).

זמן תוספת שבת נקבע במקביל לזמן תוספת שביעית ("דרכי משה" א"ח ס' רסא וראה עוד לעיל עמ' 124). אכן בערכי ההכנה לשבת הפליג שמאי עד לחד שביך (ביצה טז, א. בסגנון פולקלוריסטי: כשהיה יהודי נשאל במוצאי-שבת לשלמו היתה תשובתו: ב"ה מחרתיים בערב הוא אור ליום רביעי. רוצה לרמוז על היום המתייחס כבר לשבת שתבוא). וכיצא בדבר, ההכנות הנפשיות-רעיוניות לשמיטה: שש שנות העבודה כהקדמה לשמיטה שאחריהן.

אמנם השבתות שבתוך זמן תוספת שביעית, דהיינו שבתות אלול, יש להן יחוד בפני עצמן. על תוספת שביעית כתב הרמב"ם: "נבודדת הארץ בשנה ששית שלושים יום סמוך לשביעית, אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהיא מתקנה לשביעית" (פרק ג, א. על עצם נתינת טעם למה שבא כהלכה למשה מסיני, ראה אנציקלופדיה תלמודית: הלכה למשה מסיני, עמ' שסח. וע"ע ב"שבת הארץ" כרך א עמ' 321 מה שדייק מטעמה של הלכה זו לגבי איסור מלאכות בתוספת שביעית שאין בהן תיקון הקרקע).

נמצא שאיסור הכנת-תקון זו היא ענינה של התוספת, ולפי זה ימי החול שבתוספת השביעית הם ימי ההכנה לשמיטה. בתוך שלושים ימי חודש אלול תבואנה ארבע שבתות. לקראת שבתות אלו יש חובת הכנה בפני עצמה (ראה: שבתה של ירושלים: הכנות לשבת). מכאן שבערבי שבתות שבאלול של ערב השביעית ההכנה היא כפולה. הכנה שיש לה מכנה משותף – שבת, שבת הימים ושבת השנים.

אמנם לחודש אלול לכשעצמו יש תוכן ומשמעות של הכנה. כך לדוגמה בפתגמו של הרב קוק לחודש: "ההכנה לתשובה הכללית היא קול השופר, המאסף לכל המזחנות". (ראה ב"קובץ הראיה" עמ' רג הסברו של הרב ע. קלכהיים). וכך אצל בעלי המוסר. (ראה "חכמת המצפון" ימים נוראים עמ' ר"ט). אכן בעקבות זאת חיפשו וגילו תכנים של הכנה בפרשיות של שבתות אלול. מעתה אף אנו נחזר אחרי יסודות של הכנה לשמיטה בערכי החודש הששי שבשנה הששית, חודש שענינו הפנימי – תוספת שביעית. אמנם ענין תוספת שביעית רק "בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאמר מפי השמועה וכו' ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש-השנה" (רמב"ם, שמיטה ויובל ג, א) אלא "שנ"פ סוד ד' הלוא קדושת השביעית פועלת גם בזמן הזה" ("אגרות ראיה" ב, קצה. ע"ע לעיל עמ' 16, 316-317). דהיינו השראה רוחנית סמויה חלה גם בזמן הזה בשנה השביעית. ויש לומר שתחולתה של השמיטה לענין זה גם בתוספת שביעית. נמצא

שבחודש זה משמשים ערכי התוספת וערכי ההכנה כאחד, בעולמו הרוחני של "עם מקדשי שביעי".

משיתלכדו שלושת קדקי ההכנה, זו שלקראת שבת בראשית, זו שלקראת שבת הארץ וזו הרמזה – בדרך מדרכי דרישת התורה ופרשנותה – בפרשת השבוע, הרי תעלה בידינו הכנה רבתי לקראת השביעית, שבתותיה ופרשיותיה. דרשות אלו על הכנות "אלוליות" אינן דחוקות ומלאכותיות, אלא מעוגנות הן בעצם מהותו של חודש אלול כחודש של הכנה הן בתכניו הגלויים, הן בתכניו ההיסטוריים והן בתכניו הפנימיים.

קביעתו של חודש רחמים לפני ימי הדין הוא היסוד הגלוי. הצדיק ר' צבי משרת מרימנוב אמר בסעודת ר"ח אלול "כשם שצריך האדם להכין מיום הששי על יום השביעי כמאמר הכתוב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, כך צריך בחודש הששי להכין על החודש השביעי" ("בארות המים" הובא ב"ימים נוראים" עמ' ל). יסודו ההיסטורי של אלול כחודש הרחמים, בנזכר בפרקי דר' אליעזר (פרק מ"ו) על עלית משה בר"ח אלול לקבלת הלוחות השניות. אמנם לפסוק "והיה נכון לבוקר" (שמות לד, ב) כתב ר' אברהם המימוני "כעין היו נכונים לשלושת ימים שנאמר לישראל בהכנה למעמד הר-סיני. אלא ששם הכנה חיצונית ופנימית וכאן הכנה פנימית בלבד, ושם לשלושת ימים וכאן לבוקר בלבד מפני שזמן זה מספיק להכנת איש כדוגמתו" (פירוש ר' אברהם בן הרמב"ם לספר בראשית ושמות).

התוכן הפנימי של חודש אלול הוא המקופל בדברי ספר יצירה על חודש אלול שנברא באות י' (ראה "פרי-צדיק" דברים, ר"ח אלול. "סיני" חוברת שלו-שלה, תשרי-חשוון תשכ"ה עמ' צט). וב"רסיסי-לילה" (סימן לט, עמ' 70) דן על אלול ש"נברא בי' שהורא על שם המזחשבה" (ע"פ רש"י שמות טו, א: למדנו שהי"ד על שם המחשבה נאמרה) ואילו ב"צדקת הצדיק" (סימן קסט) כתב ש"ימי אלול הם שלוששים יום לפני ר"ה, שואלין ודורשין בענינו, דשלושים יום מקודם הוא זמן ההכנה וכו' ולכן אמרו בספר יצירה דחודש אלול בי', כידוע דברי רבותינו ז"ל (מנחות כט, ב) עה"ב נברא בי". וב"שפת אמת" (אלול תרמ"ז-תרמ"ח, עמ' 136) ציין "והנה מזל אלול – בתולה, היינו שיש נקודה פנימית בנפש ישראל שאין שולט שם מגע נכרי". וב"ראש מילין" (מהדורת תשמ"ז, עמ' יב, פו) הגדיר את "תכונת היו"ד בצורה הנקודתי, צמצום וריכוז, נגיעה ציורית והתעלות אל מה שאפס בו כל תואר וכל ציור", "הנקודה היא ההעברה מן האפסיות אל היש".

על התוכן של ההכנות לקראת שבת כבר נכתב לעיל (פרק יא) אמנם לשבתות אלול יש ערך של הכנה בכל אחת מארבעת השבתות. (על מהותה של השבת עצמה שהיא מעין הכנה ליום שכולו שבת, ראה "שבתה של ירושלים" בפרק על הכנות לשבת בדבר הלל איש ה"בפועל" המודה לשמאי המכין ה"כוחני"). כך נמסר משמו של בעל חידושי הר"ם, "ארבע שבתות של אלול המה 'אני לדודי ודודי לי' ויוכלו לפעול הרבה מאד" ("חידושי הר"ם על התורה" עמ' רס. ראה עוד "בני יששכר" חודש אלול מאמר א אות טו), ובהסברו של האדמו"ר

הזקן מגור "ארבעה יו"ד שבסופי התבות של 'אני לדודי ודודי לי' מרמזין על הד' שבתות שבחודש אלול, ימים אלו הם ימים גבורים" ("אמרי אמת" פ' שופטים תרס"ו, עמ' 44. השוה: "בית ישראל" פ' שופטים תשט"ו בשם אביו).

הבנת הרמז קשורה ודאי לנזכר לעיל על "בתוליותה" של היו"ד ועל מחשבת העתיד הגנוזה ביו"ד. אלול עצמו עניניו כאמור בהכנה, השבת הנתונה בבית הגנזים היא מעין הקדמה ליום שכולו שבת; אמור מעתה: ארבע שבתות של אלו כל-כולן תלויות ביו"ד כפולות ארבע.

בעל "בית ישראל" המשיך את קו המחשבה "בודאי כח השבת ביותר להתקרב את השי"ת ואז מתקיים דודי לי ואני לו (שיר השירים ב, טז) הרמז על השבת שאז מתעורר כח מלמעלה מקודם [מלפני] שמתעורר האדם וע"י דודי לי — אני לו, מתעורר הכח מלמטה, וזו השבת הראשונה [אני] בימי אלול" ("בית ישראל" שופטים תשי"ט). ובשנת תשט"ו (פ' שופטים) כתב ה"שבת הראשון מתחיל והוא תוקף חסידות" (השווה: פרי-צדיק" ויקרא עמ' 73, במדבר עמ' 35: וכעין מה שכתב הרוקח "אין חוזק כחסידות בתחילתו").

1. פרשת שופטים

חלק נכבד מעניני הפרשה עוסק במצוות המוטלות על הצבור שענינם הכנת כלים ומסגרות לחיי חברה תקינים וממוסדים בארץ. אמנם עצם ההכנה מופיע בפשוטו באמצעה של פרשתנו, ובמדרשו בראשית הפרשה.

בסוגיית ערי מקלט כתבה התורה במפורש "תכין לך הדרך". פעולת הכנה זו נדרשה בספרי (דברים יט סימן עג) במשנה (מכות ט, ב) ובברייתא (מכות י, ב) כחובה לסלול דרכים בלי עיקולים ופיתולים, לגשר על פני נהרות, לקבוע שלטי כוון וכו'. כך פרש רב כהנא (מכות שם) "מאי קרא תכין לך הדרך — עשה לך הכנה לדרך". קביעות קריאתה של פרשת שופטים בתחילת חודש אלול, הביאה את האדמו"ר מגור בעל "בית-ישראל" (פרשת שופטים שנת תשי"ג, והשווה: "אמרי-אמת" שופטים עמ' 5) למצוא בהכנת דרך זו לשוגגים, רמזים לעניני התשובה. "תכין לך הדרך הרמז על בעל תשובה. בעל תשובה צריך לידע שאין לו מקום (נע ונד תהיה בארץ, בראשית ד, יב. "ומנין שעשה תשובה וכו', ומנין שנמנע ממנו חצי הגזרה וכו' בארץ נוד". ויקרא-רבה י, ה) ורק השי"ת נותן לו מקום. (השוה: מקום שבעלי תשובה עומדים, ברכות לד, ב. "שפת-אמת" סוכות שנת תרל"ו: בעלי תשובה אין להם מקום והקב"ה נותן להם מקום והוא הסוכה. "כתלנו" יד, עמ' 333. "שנה בשנה" תשמ"ט עמ' 225.) אבל צריך האדם להכין עצמו לזה, לקבל את המקום, ואשר לא צדה והאלוקים וכו' ושמתי לך מקום (שמות כא, יג. השווה: א'נה ל'ידו ר'שמתי לך = אלול, בני יששכר מאמרי אלול, א אות טז וראה שם בהסברת הרמז). השי"ת נותן לו מקום לשוב ונצרך להכין לו את הדרך, תכין לך הדרך, את הדרך שפותחין לו, הנותן ביס דרך שמרומו על אלול כדאיתא בספרים". (ראה "חמדת הימים", ימים נוראים ד, פ, עמ' ג: ב' השמות עולים למספר דרך וכו' ורמז זה יתקומם בפסוק הנותן ביס דרך וכו' מאלול בהגיע תור הימים האלה בכל שנה ושנה

הוא בחסדו נותן בים דרך וכו' על-כן יורה חטאים בדרך. וע"ע "שפת-אמת" לקוטים, פ' נצבים, "פרי-צדיק" דברים, ר"ח אלול, סעיף ה. עמ' מז.) יתר על כל הנאמר: דרך מעצם הגדרתה יש בה מן ההכנה וההכשרה. היא מובילה לקראת, אל יעד. המהלך בדרך סופו להגיע למטרתו, אל מקומו.

ראשיתה של הפרשה אף היא נדרשת לענייני דיומא הן במחשבת בעלי המוסר והן בהגות החסידית. ("חכמה ומוסר" חלק א, מאמר קח: אין לנו עתה בגלותנו שופטים ושוטרים על קיום התורה. "תורת-אמת" לר' יהודה ליב איגר, פרשת שופטים: ולזה קורין הסדרה הזאת בתוך שלושים יום שלפני ר"ה וכו'. המצוה הזאת "שופטים ושוטרים" בזמן הזה אשר אינה בפועל ממש כמאז") אולם לא רק במילות הפתיחה "שופטים ושוטרים" (ראה להלן: פרשיותיה של השביעית עמ' 288) אלא אף מדברי מדרש-רבה (דברים-רבה ה, ב) העוסקים במושגי המימסד השלטוני: קצין, שוטר, מושל, עולים רמזים שנדרשו כמין חומר. הדרשן פתח בקריאתו של שלמה לעצל: "לך אל נמלה, אשר אין לה קצין, שוטר ומושל. תכין בקיץ לחמה" וגו'. מעלתה זו של הנמלה האוגרת ומכינה בחריצות ובזריזות מרובה, הביאה את בעל "בית ישראל" (פ' שופטים תשי"ד) להסב את הדברים להכנה "אלולית". "לרמז על חודש אלול, הזמן לקום האדם בזריזות לעבודת השם, אז ילמד מהנמלה לא להיות עצל". כך אף דרש בשנת תשי"ח: "שופטים ושוטרים איתא בספרים הרמז על האדם להשגיח על עצמו, ואיתא במדרש על הפסוק "לך אל נמלה עצל" הרמז על מידת הזריזות, זה ענין אלול קודם ימי הדין וצריך האדם להכין את עצמו".

לצלעות שנמנו לעיל: ערכי ההכנה שבפרשה, ההכנה ה"אלולית", מצטרפות ההכנה השלישית השבתית, וההכנה הרביעית: ההכנות לשמיטה. כך כתב בעל "בית יעקב" (ויקרא עמ' 268) "לזה נקרא שמיטה בשם שבת כי מי שמפנה עצמו להש"ת עולה בכל יום במדרגה גבוהה מהקודמת, ומבין שאין יום זה ושבווע זה דומים ליום ושבווע קודמים (השווה: רמ"ק, שעור קומה יח. "רסיסי לילה" סימן לט. "בית-אברהם" בתוך "בית אהרן" לר' אהרן כהן ר"מ ישיבת חברון עמ' 38) שאם לא כן למה נקרא זה יום ראשון וזה יום שני, אלא ודאי אשר בכל יום ובכל שבוע תתגדל הקדושה, וכן בששת ימי החול אדם מברר את עצמו, עד שבא יום השבת אשר אז נעשה אצלו בקביעות הקדושה. וכן בששת שנות השמיטה עד שבאה השמיטה, אשר על זה נקרא שבת". (ראה לעיל עמ' 127). כוונת דבריו שכל אחת מפרודות הזמן הן בימים והן בשנים, מהווה יחידת התעלות בפני עצמה עד לבוא השבת המפנימה, מטמיעה ומשמרת את יסודות העילוי. מכאן שההישגים המצטברים בעבודת הימים ובעבודת השנים אמורים להיות בקו עולה ככל שמתקרבת השבת. כך בשבת בראשית וכך בשבת הארץ. כל הקשור לשבת טעון הכנה. מי שטרח בערב-שבת: ככל שהשבת גדולה יותר, ערכית יותר, כך ההכנה לקראתה גדולה יותר. מכאן הבנה בטענתו של המן שה"י פה"י (מגילה יג, ב) שרש"י פרשה ר"ת, שבת היום, פסח היום, ותמה עליו "בן יהודע", בשלמא שבת מצויה בכל שבוע, לכן אמר מפקי לשתא כולה בשבת היום, אך פסח הוא בניסן דוקא, ואיך אמר "מפקי לשתא כולה ביה"? אכן בשמו של הרב

ר' אלימלך נמסר שלרשעי אומות העולם לא איכפת שבן-ישראל מקיימים מצוות, כי הרי לכל אומה ולשון יש מצוות. אלא כשהם רואים ההכנות שלפני המצוה וההתלהבות בשעת עשיית המצוה, זה מרגיזם מאד. והנה שתי מצוות אלו, שבת ופסח דורשות הכנה מוקדמת, שכן בשבת אמרו "מחזר שבתא לשבת", וכן בפסח מתחילים בהכנות כבר בקיץ, לכן הדגיש שתי מצוות אלו (באורי חסידות לש"ס בשם עשר צחצחות). אף בעל "בן יהודע" הלך בכוון דומה, אלא שהוא ערך חשבון מדוקדק שמאז תחילת הקיץ אחר ניסן ועד סמוך לפסח, טובב העיסוק על עניני ההכנות לחיטה שמורה מאז הקצירה, טחינתה וכו' בציר ענבים ליין-פסח וכו', וכן "בכל יום מן השבוע מצוה עלינו להכין בו לצורך שבת".

כך היא איפוא הטרחה וההכנות לפסח "ממחרת השבת". כך הטרחה וההכנות ליוהכ"פ "שבת שבתון". כך ההכנות לשביעית, שבת השנים, וכך ההכנות בעולם העשייה, העוה"ז, לשבת העולמים, יום שכולו שבת. מי שעומד באלול של השנה הששית, הרי למעלה מע"ב חדשים עברו עליו מאז שבת הארץ האחרונה. עבודת החודש האחרון שבשנה הששית בלולה היא בעבודת "אלול", מתוכם מתייחדת היא השבת הראשונה, היא שבת פ' שופטים בהכנה מחשבת-פנימית שבקוצו של יו"ד, לקראת הקריאה: שמיטה לד'.

2. פרשת תצא

פרשת המלחמה והמצוות הנתלות בה יש לה כמה צדדי פשט. פשטם של דברים — מלחמה כפשוטה. אמנם בשם הרבי ר' בונם הפשיסחאי נמסר "שמה שמפרשים בכל הספרים כי תצא למלחמה על אויבך — על היצר הרע, אינו דרך דרש ורמז לבד. רק פשט הפשוט הוא כן. דעיקר המלחמה התמידית הוא נגד היצר הרע שנקרא אויב ושונא". ("פרי צדיק" דברים עמ' נו. ראה עוד "רמתיים צופים" על תנא דבי אליהו רבה פרק ית, אות נה. ירושלים תשל"ח עמ' 164). בזוהר חדש פ' תצא נדרשה כל פרשת יפת-תואר על המאבקים הרוחניים. "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, דא היא ירחא דאלול שבו עלה משה אל ההר" וכו'. וכעין זה ב"חמדת הימים" ימים נוראים ג, עמוד ג הביא משמו של האר"י שדרש את מקרי הקודש כרמז את התשובה "ירח ימים הוא חודש אלול שהמה ימי רחמים ורצון". וכן ב"פרי-צדיק" (דברים עמ' 110) כתב שבספר "עבודת ישראל" להמגיד הקדוש מקוזניץ דרש גם כן הפסוק הזה על חודש אלול ונתכוין מדעתו הרחבה לדברי הזוהר החדש.

אמנם הדימוי של ראש-השנה עצמו כיום מלחמה, ותאור מערכת הדין והדין כשדה מערכה והתמודדות הוא קדום ומופיע כבר במשלי חז"ל. (שוחר-טוב" יז, ה. ראה מראי מקומות נוספים "תורה שלמה" ויקרא כג אות רעד). "בראש השנה באין כל באי עולם ועוברין לפניו כבני מרון, ואף ישראל עוברין לפניו עם כל באי עולם, ושרי אומות העולם אומרים אנו נצחנו וזכינו בדין, ואין אדם יודע מי נצחז אם ישראל נצחים, או אומות

העולם, עבר ראש השנה וכו' עבר יום הכפורים וכו' כיון שהגיע יום טוב ראשון של חג, וכל ישראל גדולים וקטנים ולולבים בימינם ואתרוגים בשמאלם, מיד הכל יודעין שישראל נוצחין בדין".

נוסף לפתיחת הפרשה בענין יפת-תואר הנתלית ביציאה למלחמה ומתפרשת על מלחמת היצר, רוצה לומר, חוסן מוסרי הנצרך ביותר בשדה הקרב, הרי באה עוד פתיחה דומה בפרשתנו "כי תצא מחנה על אויביך" (דברים כב, ז), עליה כתב בעל "תפארת שלמה" (חלק א, עמ' קלב) "הנראה לרמז בזה על יום ראש-השנה אשר מחנות הסטרא-אחרא קמים על האדם ביום הדין, כמו שאמרו ויבואו בני א-להים להתייצב על ד' וכו', ועיקר ההכנה ליום הנורא הזה להיות אחזה ורעות בין בני וכו' וזה הרמז בפסוק "כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע", לבגל ידבר ח"ו רע על חברו ולא יראה כלל בחסרונו וכו' וזהו הכנה ליום הדין להוציא משפטנו לאורה". גם בעל "שפת-אמת" (פ' תצא שנת תר"מ) כתב בכונן דומה. "דמז לימים הללו קודם ר"ה שהוא יום מלחמה כידוע ולכן יום תרועה כמו שנאמר במלחמה "והרעותם בחצוצרות" וכו'. לכן יש חודש אלול מקודם להיות נשמר, לזכות לסיוע מהשמים וכו' וצריכין רק ההכנה לקבל השראת שכינתו יתברך, וכמו שבניי מכינים עצמם בימים הללו לשוב אליו יתברך. כן הבורא יתברך מגלה הארות הקדושה בלבות בניי בימים הללו". בנו של בעל "שפת-אמת" האדמו"ר הזקן מגור בעל "אמרי-אמת" המשיך בשנת תרפ"ו את קו המחשבה "אם אין אני לי מי לי, זה הוא באלול שהוא ההכנה של כל יחיד וכדכתיב בקרב מחניך — בכל פרטי האברים, וכשאני לעצמי מה אני, זה הוא בתשרי שהוא הכולל כל הפרטים כדאיתא וכולן נסקרין בסקירה אחת". (וראה אצל הנכד בעל "בית ישראל" הדגשת הענין בשנת תשל"ה).

במקביל למשנת החסידות באו דברים דומים אצל בעלי המוסר האחרונים שהסתמכו על דברי הראשונים. כך כתב ר' שמחה זיסל זיו ה"סבא" מקלם, בעקבות בעל "חובות הלבבות", "לחבורה הנעימה בירושלים עיר הקודש, דורשי חכמת המוסר וכו', וזהו שנאמר כי תצא למלחמה, פירוש, השונא הגדול אורב עליך בלי הפסק, הוא יצרך הרע" (חכמה ומוסר" א עמ' שעז). כיוצא בדבר, העלה במכתבו ר' ירוחם ליבוביץ איש מיר (דעת חכמה ומוסר" ג, עמ' רנה) "ידוע כי התורה גילתה ורמזה. המבין יבין כי מלחמת היצר גם כן באופנים אלו" [של מלחמת אויבי ישראל, דברים כ, ג]. רעיון זה התגלגל אף בדור השלישי של מסורת קלם. ב"אור יחזקאל" (ב, אלול, עמ' פד) כתב: "נורא הוא להתבונן ולידע להכיר חובת עבודת ההכנה בחודש אלול וכו' כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע, וכתב הרמב"ן כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו, והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה וכו' ונראה כי מצבנו עתה מסוכן הוא יותר משעת היציאה למלחמה וכו'".

הרי לנו שברבדים שונים של מחשבת היהדות ובתקופות שונות נתנו את מערכת הציוויים מסביב לעניני המלחמה שבפרשתנו ענין להכנות לימי הדין

הממשמשים ובאים. כך הם הדברים בכל שנה, ברם בימי אלול של ערב שביעית, בחודש של תוספת שביעית כשכבר נאסרה הנטיעה (רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל פרק ג, יא). הרי שמתגברת ההסתה של היצר – המלחמה הפנימית, וההתקלסות של הגוים – התגרות חיצונית. כך דרשו חז"ל: "למה נקראו – שומרי שביעית – גבורי כח, כיון שרואה שדהו מופקרת ואילנותיו מופקרין, והסייגין מופרצין, ורואה פירותיו נאכלין וכובש את יצרו ואינו מדבד; ושנו רבותינו, איזהו גבור הכובש את יצרו" (תנחומא בוכר, ויקרא א; ראה רש"י ויקרא רבה א, א). **ובלשון ויקרא רבה (א, א)** "בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד, לשבת אחת, לחודש אחד, שמא לשאר ימות השנה! וזה רואה שדהו בור, כרמו בור, ונותן ארנונה ושותק, יש לך גבור גדול מזה!" (השווה: אגרות "חזון-איש" ב, אגרת סט).

לעומת זאת דרשו (איכה רבה א אות לו) **את הקינה** "ראוה צרים שחקו על משבתיה (איכה א, ז) על שבתותיה, על שמייטותיה" (ושם ב"תורה-תמימה" דהיה לו לומר משבתה, בלשון יחיד; ראה עוד ב"עץ-יוסף" שנדחק בפרוש), **ובלשון איכה רבתי** (מהדורת בוכר עמ' לו והשווה רש"י איכה שם) "כשגלו ישראל היו שומרין שמייטותיהם והיו אומות העולם משחזיקים להם ואומרים להם, בארצכם לא שמרתם את השמיטה וכאן אתם שומרים". **לעג זה יש לו סימוכין גם בעדויות היסטוריות מקוריות שהגיעו אלינו. טקיטוס, היסטוריון רומי שחי בימי החורבן והיה מלא שנאה לעם היהודי** (ראה אנציקלופדיה עברית בערכו) **כותב על השביתה ביום השביעי "אז"כ נמשך לבם אחר העצלות וגם את השנה השביעית הפרישו לבטלה"** ("דברי הימים" טקיטוס, ספר חמישי, ג עמ' 300, תרגום ש. דבורצקי, הובא ב"דרך ארץ – עם חי בנופיו", תשמ"ה, עמ' 84). **מול הסתה אשר כזו חובה לצאת לקרב – כי תצא למלחמה, מלחמה נגד "המשחזיקים עליהם ומלעיגים בס". גם שבת הימים וגם שבת השנים שימשו יעד לשחוקם של צרי ישראל** (ראה ספר השבת עמ' 274: דיבות סופרי היונים והרומאים על השבת. אנציקלופדיה עברית: סנקה עמ' 184), **והכנה רבתי לקראתן גם היא יש בה תשובה שלא יבוש מפני הלעג ומפני הקיטרוג**. (ראה טור אורח חיים בראשו ושם ב"בית יוסף" וב"בית חדש", ב"משנה ברורה" וב"באור הלכה").

הירח האחרון בשנה הששית, מאחר שהוא מהווה תוספת לשביעית, הרי שנוהגת בו הכנה והתחזקות להקפיד אפילו על קוצו של יו"ד, ולהשיב מלחמה שערה, כדי לעמוד בדין ולצאת בדימוס בזכותה של אותה יו"ד של "לדודי".

3. פרשת תבוא

הבטוי הנמרץ של הכנות לקראת יו"ט הוא הכלל ההלכתי "שואלין ודורשין". (ראה להלן עמ' 313: תורי מועד במחרוזת השביעית; "הגיוני הלכה" עמ' 21). **בצורה אופיינית שייך בעל "בית ישראל" את מחלוקת חכמים ור' שמעון בן גמליאל (בכורות נח, א; מגילה ד, א) – חודש או שבועיים לפני החג – להכנות לעניני ראש-השנה**. (השווה: צדקת הצדיק ס' קסט). "על-פי דאיתא שואלין ודורשין ל יום. רשב"ג אומר שתי שבתות, זה השתי

שבתות קודם ר"ה, לבקש ולהכין את עצמו. ואיתא כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמורתו". ("בית ישראל" דברים עמ' מז. אמנם ראה "מור וקציעה" ס' תכט מה שדייק מלשון הטור: תניא. לשאלה המתעוררת בדברי חובת הדרישה בהלכות שביעית בחודש אלול של הששית, ראה "כפי אהרן" חלק יורה-דעה הלכות שביעית ס' יא. לעיל 15-16; לקמן 316.)

תכני הכנה ורמזים אליה מופיעים הן בפרשה והן במדרש. במצות בכורים הפותחת את פרשתנו מסתיימת רשימת המצוות במשנה תורה. (על ההשוואה לספר הברית בס' שמות ראה רד"צ הופמן בפרושו.) לפי המחזור הנהוג של קריאת-התורה תהא לעולם הקריאה פ' תבא בשבת שלפני האחרונה (ראה להלן פ' נצבים). ומכאן הרמז לשתי השבתות כדבריו של רשב"ג. אמנם בעל "שפת-אמת" העמיק לראות בעצם הביכורים הכנה, אם כי ענינם הוא להיפך — גמר וסיום. "מצות בכורים היא הכנה לר"ה כי [זמנם] הוא מעצרת עד החג, ומסתמא רוב הביכורים היה קודם ר"ה, שאחר הסוף מפרות השנה היו מחזירין הראשית להשי"ת והיא התדבקות אחרית הדבר בראשיתו. (דברים עמ' 102. וע"ע שם עמ' נג שהמשיך את כוון המחשבה לענין שמחה ויסורים כדרכים לעבודת ד.)

פרשת מקרא ביכורים שיש בה נתינת שבח התפרשה לאדמו"רי גור (בשם "חידושי הר"ם" הובא ב"בית-ישראל" פ' תבא שנת תשכ"ד; בשם "שפת-אמת" שם שנת תש"ט). על-פי הכלל החז"לי (ברכות לב, א) "לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל", "וזה באלול — הכנה לר"ה — שבחו של מקום, ואח"כ [בא] ר"ה ימי תפילה ובקשת צרכים". ("בית ישראל" דברים עמ' מב.) תשע שנים מאוחר יותר בשנת תשי"ז הדגיש בעל "בית ישראל" את השמחה המתלווה להבאת הביכורים כהכנה לעבודת ד'. "ההכנה לימים נוראים עבדו את ד' בשמחה וכו', ימי אלול מסוגלים להכנה לימים נוראים, וזה הרמז אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה" (ברכות לא, א). זאת השמחה בשבתות ובימי אלול. "עבודת ד' העיקר ע"י שמחה, הרמז על ימי אלול, הכנה ליום המעשה ר"ה" ("בית ישראל" שם עמ' מט). כך גם הסביר את הסמיכות של סיום פרשת בכורים "ושמחת בכל הטוב" שבא לפני פרשת וידוי מעשר "עבדו את ד' בשמחה, וזה הכנה באלול קודם ר"ה וכו'. גם השבת מסייע ישמחו במלכותך שומרי שבת, זה הכנה קודם ר"ה, במלכותך — מלכות ומקודם [לפני יום ההמלכה] קדושת שבת בשמחה" ("בית ישראל" עמ' 88).

בסמוך למקרא בכורים באה פרשת וידוי מעשר. על הצד הלשוני כתב המלבי"ם "שכשהאדם יאמר חשבון מעשיו לפני ד', הן כשעבר על מצות ד' והן שעשה כמצות ד' נקרא בשם וידוי" (אנציקלופדיה תלמודית: וידוי מעשר). האדמו"ר בעל "אמרי-אמת" צרף לכאן את דברי התנחומא (פ' תשא ס' יד) אין לנו שעה שאנו באים בזרוע אלא בשעת ביעור מעשרותינו, "כשנעשה עת רצון אצל האדם צריך הוא להתוודות וכו' ובאלו הימים ימי רצון, אלול, הוא ג"כ כן" ("אמרי אמת" דברים עמ' נב). אמנם בשנת תרפ"ה עסק גם בפרטי הוידוי: "לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי — מלברכך על הפרשת

מעשרות", והקשה בשם בעל "חידושי הרי"ם" הרי ברכה היא רק מדרבנן ומה הוא זה ולא שכחתי מלברך, דמשמע שהברכה היא מדאורייתא, אולם הכוונה היא להכנה (שם עמ' 94), ובשנת תרצ"ב טבע ניב מיוחד: הכנה חדשה, "תשנה לשנה הבאה, הכנה חדשה".

לאחר סיום נוסח הוידי באה בתורה הדגשת ההדדיות בין ישראל לקב"ה: "את ד' האמרת וכו' וד' האמירך וכו'", ביטוי הקשור כנראה לברית שנכרתה בערבות מואב. ודרש על-כך ב"אמרי-אמת" (שם עמ' נג) "את ד' האמרת הם ימי אלול שהם ימי הכנה ועת רצון". כך גם כתב ב"בית ישראל" אלא שהוסיף סנסן לשוני בעקבות ר' יהודה הלוי ואבן-עזרא. "הרמז על ימי אלול שקרובים לימים הנוראים והכנה לימים הבאים. הימים הנוראים נקראים ימי תפילה, יומי דצלותא, וזהו הרמז האמרת, האמירך, לשון דיבור [אמירה] ד' שפתי תפתח, וכפי שאדם מכין עצמו — לאדם מערכי לב (משלי טו, א. השווה: לעולם יסדיר אדם תפילתו ואח"כ יתפלל — בברכות של ר"ה, ראש השנה לה, א.) בא אח"כ ומד' מענה לשון" ("בית ישראל" דברים עמ' 84).

את רובה של הפרשה תופסת התוכחה. ענינה של קריאת התוכחה — הקללות והברכות — לפני ר"ה, נדון בגמרא. ("פרי צדיק" דברים 148; ראה להלן פ' נצבים.) אמנם האב ובנו, בעל "אמרי-אמת" ובעל "בית ישראל" שייכו הענין לימי אלול. "תחת גערה במבין, כל התוכחה היא רק שנבוא לתשובה". ("אמרי אמת" דברים עמ' נג.) "אין הכוונה בקריאה לבד, רק התעוררות לתשובה וזאת היתה כונת מרע"ה בתוכחה וכן כונת עזרא [בתקנת הקריאה לפני ר"ה] לעורר שאין נצרך למכות וקללות רק תחת גערה במבין (משלי יז, י) ולבבו יבין (ישעיה נ, י) וזה ימי אלול" ("בית ישראל" דברים עמ' מה).

יסודה של ההכנה מתברר לא רק במיקומה של פרשת התוכחה, ולא רק במצות הבאת ביכורים, במקרא ביכורים וביודי מעשר אלא אף בדבריו של המדרש. לשון הכפל שבפרשה "אם שמוע תשמע בקול ד' א-לקיך" הביאה כנראה את הדרשן בדברים-רבה לאזכר רשימה ארוכה של כפילויות: אמן אמן, בתי-כנסיות ובתי מדרשות, בעוה"ז ולעוה"ב, קול תורה בשני עולמות, שתי דלתות בבית-הכנסת. (ראה דברים-רבה פרשה ז, א-ב, ושם במהרז"ל, מירקין.) מכאן השתלשלה הדרשה לבאור הפסוק במשלי (ה, לד) "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, אם הלכת להתפלל בתוך בית-הכנסת אל תעמוד על הפתח החיצון להתפלל שם, אלא הוי מתכוין להכנס דלת לפניך דלת". כך גם אמרו בגמרא (ברכות ה, א) "לעולם יכנס אדם שני פתחים בביהכ"נ", ובמסקנת הדברים: שעור שני פתחים ויתפלל. לאמור: האם הכוונה למימד החלל או למימד הזמן. (ראה בליקוטי "שפת-אמת" פ' תבוא שהרכיב את שתי האפשרויות. "יתכן לומר דבאמת כן היה מנהגם לעשות ב' דלתות בביהכ"נ, כדי שממילא יהיה מוכרח כל הבא לביהכ"נ לשהות מעט קודם התפילה.") בסיכום ההלכתי ובהנמקת הענין והכפילות נאמרו דברים רבים: טור ושולחן ערוך סימן צ ונושאי כליהם; הראשונים על אתר, מהר"ל נתיב העבודה פרק ה, "עץ יוסף", "עין איה". (על הצדדים הטכניים ראה

מסכת ברכות במהדורת שטיינזלץ; אנציקלופדיה עברית: בית הכנסת עמ' 617. "מקדש מעט" ירושלים תשל"ה עמ' 31, 65. "ושכנתי בתוכם" ירושלים תשל"ז עמ' 33.)

במחשבת החסידות באו פירושים רבים לכפילות. (ראה ביאורי חסידות לש"ס, ברכות ת, א.) אחת האוקימתות נזכרת בדברי בעל "שפת-אמת" בשנת תרל"ח: "כל עבודת האדם בעוה"ז הדומה לפרוודור [היא] רק הכנה לכנוס לטרקלין ויש דלת לפניו דלת". ואילו בשנת תרס"ו, שנה לאחר פטירתו, כתב בנו בעל "אמרי אמת" "הוי מתכוין להכנס דלת לפניו דלת, ראש-השנה הוא זמן תפילה וצריך להכין עצמו לזאת באלול". ההוראה החזלית הראשונה במובן של מימד החלל, דלת לפניו דלת, הומרה במימד של זמן. עבודת ראש השנה – לפניו מהדלת הפנימית, עבודת אלול – כניסה לדלת הראשונה והשניה.

את שתי השבתות שלפני ר"ה – שנתפרשו כפשוטן ע"י "בית-ישראל" – יש להקדיש להכנות לר"ה. ואפשר שהחובה ההלכתית להתכונן ולדרוש בעניני המועד שייכת אף לערכי השמיטה. תימוכין לעניני ההכנה נמצא הן בפרשתנו על נושאי השונים: התוכחה, ביכורים, וידוי מעשר, והן במדרש על מבנה ביהכ"נ.

חובת ההתחדשות בנקודת המפגש בין שלהי השנה החולפת לבין ראשיתה של זו החדשה, הולידה מטבע לשון: הכנה חדשה. אם כך היא החובה כל חודש אלול, כמה היא תגדל ותעמיק באלול של תוספת שביעית, לאחר שתי שבתות של מדרגות "אני לדודי", עם התקדש השבת השלישית, בחינת ה"ד של "ודודי".

4. פרשת נצבים-וילך*

מאז ראשית ימי הבית השני יש לשבת האחרונה בחודש אלול מעמד מיוחד מבחינת ההכנות לשנה החדשה. כך שנה ר' שמעון בן אלעזר בברייתא: "עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין קללות שבמשנה תורה קודם ר"ה, מאי-טעמא — כדי שתכלה השנה וקללותיה". (מגילה לא, ב. וראה ב"פרי-צדיק" עמ' 141 שתקנה זו אינה רק על סדר הקריאה של כל שבתות השנה, אלא מתיחסת אף למחזור התלת-שנתי "כמו שקורין ד' פרשיות ופרשת המועדות"). וכתבו בעלי התוספות (מגילה שם ד"ה קללות) שלפי הסדר המקובל קוראים את פ' תבא בשבת שלפני האחרונה "לפי שאנו רוצים להפסיק ולקרות שבת אחת קודם ר"ה בפרשה שלא תהא מדברת בקללות כלל, שלא להסמיך הקללות לר"ה". והטעים ר' צדוק את הדברים ("פרי-צדיק" דברים 143) "דשבת הוא כללא דכל ברכאן, וכל הקדושה שתבוא בשבוע שאחריו כלולה בשבת הקודמת כמו שאמרנו וקדשתו מכל הזמנים. וכל שבת שקודם המועד כלול בו קדושת המועד שיבוא אחריו בימי המעשה.

* בשמיטות: תשמ"ז, תשנ"ד, תשס"א חלה שבת פרשת האזינו בין כסה לעשור, להלן עמ' 297.

ובשבת שקודם ר"ה כבר כלול בו קדושת ר"ה ואז כבר תחל השנה וברכותיה. ולכן קוראים בשבת שקודם שבת האחרונה פרשת קללות שבמשנה-תורה ואז תהיה תכלה שנה וקללותיה, ובשבת הבאה שהוא קודם ר"ה יהיה תחל שנה וברכותיה.

שבת אחרונה בשנה עומד אדם מישראל, מסב מבטו לאחור, על כל ההרפתקאות שעברו עליו ומפטיר: תכלה שנה וקללותיה. מפנה עיניו לפניו, על כל העתיד לבוא ומתברך: תחל שנה וברכותיה.

כל עצמה של עמידה זו בשבת מיסוד ההכנה היא באה. ההכנה לזמן המקודש שיבוא בשבוע הבא והרי הוא מקופל בתוככי השבת. "וקדשתו מכל הזמנים" הכלולים בו. לא מ"ם היתרון, אלא מ"ם ההכללה. (כך גם ב"תפילה למשה" לרמ"ק.)

בסגנון אחר כתב בעל "אמרי אמת". "איתא ב"שפת-אמת" שבשבת האחרונה צריכים יותר התחזקות והכנה. כתיב ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, כפי מה שהיציאה היא בקדושה, כך יכולים לקבל הברכה שבאה, איתא תחל שנה וברכותיה" ("אמרי-אמת" פ' נצבים תרפ"ז). בשנת תשכ"ח חזר בנו האדמו"ר בעל "בית ישראל" על הדברים בסגנונו שלו וסיים: והכנה מועיל מאד כן הגיד כ"ק אאז"ל. האדמו"ר הזקן מגור עצמו צרף לכאן ("אמרי-אמת" עמ' 132) את מה שאמרו בגמרא (ברכות יב, א) על חילופי המשמרות בעבודת המקדש, שמשמר היוצא אומר למשמר הנכנס, מי ששכן שמו בבית הזה וכו'. רוצה לומר, תלות בין היציאה לכניסה צופנת בתוכה ברכה מיוחדת, והיא מיוחדת לשבת. "ובשבת מוסיפין ברכה אחת" (שם, יא, ב). כך בכל שבת בעבודת מקדש המקום, וכך בעבודת מקדש הזמן, ובמיוחד בשבת של חילוף משמרות השנים.

דבר ההכנה בפ' נצבים נזכר אצל בעל "שפת-אמת", הודגש אצל בנו בעל "אמרי-אמת" והורחב בתורת הנכד בעל "בית ישראל". "תפילה צריכה הכנה וזה [במיוחד] קודם ר"ה [שהוא יומי דצלותא] ואולי השבת מסייעת לכך כי שב הכל לשרשו וכו' וכתיב היכון לקראת א-לוהיך (עמוס ד, יב. ברכות כג, א). ר"ה [זמן] קבלת עול מלכות שמים, והיכון — קודם ר"ה, וזה השבת" ("בית-ישראל", דברים עמ' נד; עמ' נח). ובהדגשה אחרת: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכות ל, ב) זה יומי אלול והשבת מסייע לזה" (שם, עמ' 112). למושג רעיוני-נפשי זה של הכנה ניתנה גם משמעות קונקרטיית. "איתא בספרים וכן הגיד כ"ק אאז"ל שהשבת האחרונה בשנה כוללת כל השנה שעברה. ובודאי מתאספין כל הכוזות מכל שבתות השנה שעברה. כתיב היכון לקראת א-לוהיך ישראל, [והיינו] קבלת עול מלכות שמים מחדש, ונצרכת הכנה מקודם וזה [על-ידין] השבת. ואיתא בספרים (השווה: חגיגה טו, א. זוהר ג, קכו, ע"א. "פרי-צדיק" דברים 152) שבת-קול יוצאת בכל יום, שרבו בנין, ובוודאי באלול [בפרט] ובשבת האחרונה צריך כל אחד להרגיש את הבת-קול" ("בית-ישראל" פ' נצבים תשי"ב, תשי"ג).

את איזכורה של עבודת אלול מצא בעל "שפת-אמת" (דברים 136) בתורה עצמה. "מכלל שדרשו חז"ל מראשית השנה על תשרי אם-כן אחרית שנה הוא אלול". עצם גילוי

זה של הנהגת שמים לימד את בעל "בית ישראל" (דברים עמ' נו) "שיש במיוחד סיוע מהש"ת להאיר עיני בני-אדם וגו' והשבת יכולה לסייע לזה". הצמדת מושג ההכנה לשבת מעוררת לכאורה בעיה. "אף שבדברים אחרים אין שבת מכין (השווה: ביצה ב, ב, חול מכין לשבת ואין שבת מכינה וגו') אבל בעבודת השם כח השבת מסייע לאדם לקבל אח"כ עול מלכות שמים שלמה" (שם).

אכן לא רק השבת עצמה יש בה כאמור יסודות הכנה אלא אף בעניני הפרשה ובמדרשה. כבר במילת הפתיחה יש מהקריאה לכווננות והכנה. נציבים. ההתייצבות מעצם הגדרתה היא פעולה מקדימה למה שיבוא אחריה. לזה רמז כנראה בעל הטורים שכתב: כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר. (דברים כט, ט. השווה: לתורה ולמועדים עמ' 265). בשני המקרים באה ההתייצבות לשם השגה נוספת. אמנם במדרש תנחומא פרשו את השורש "נצב" גם בהוראה של מצבה. "מפני מה עשאן משה מצבה. מפני שמשתמשין מדעת לדעת. מדעת משה לדעת יהושע. מדעת יהושע לדעת הזקנים. ואף יהושע עשאן מצבה וגו'. ואף שמואל, שמשתמשין מדעתו לדעת מלכים, עשאן מצבה" (פ' נציבים א). ובהסברתו של הרש"ר הירש: "האומה היא בת אלמות, נצחית וקיימת לעד. בה יעבור מדור לדור הכשרון ושאר הרוח שד' הפקיד בידו את הקיום הנצחי של מלאכתו ואשר כל מנהיג עומד בשרותו. האומה היא ה"מצבה". העמוד הנצחי של תורת ד'". (דברים כט, ט-י.) אמנם במחשבת החסידות העמיקו בהבנת הביטוי "עשאן מצבה". כך כתב ב"פרי-צדיק":

כל שופט ומנהיג הדור יש לו דרך וסדר מיוחד בהליכתו ובהנהגתו בקדושה, כמו למשל הנהגת משה רבנו והליכתו היתה למעלה מסדר העולם הזה בכל עניני והנהגת האדם כמו באכילת המן שהיתה בזכותו וכו'. ואחר זה יצאו מדעת משה לדעת יהושע להשתמש ולעבוד בהנהגה של יהושע, ועסקו היה דוקא ע"י קדושת הארץ ולעסוק בעבודת הארץ. ומפני זה הוצרכו לעשות אותם מצבה שיהיו נציבים בדעתם שלא יתבלבלו ע"י התחלפות ההנהגה בעניני הקדושה, רק שישארו על עמדם בעמידה קיימת בקדושה מהנהגה שהיתה להם מכבר. ובכח זה תהיה להם היכולת להגיע מחדש לקדושה של הנהגה שניה. וזה הענין שקורין תמיד פרשה זו בשבת האחרונה של השנה וכו' שבכל שבת יש התחדשות קדושה מיוחדת השייכת לשבת זו. וכן בכל חודש יש הנהגה מיוחדת וכו'. לכן בסוף השנה שמגיע הזמן להתחדשות השנה בכל זמני הקדושה שנעברו בשנה שלפניה בתכונת הנהגה חדשה וכו' נצרך לזה להיות ניצב ועומד שיושאר בידו קיום בנפש מקדושת הזמנים מהשנה שנעברה ובכח זה יכנס במדרגת קדושת הזמנים בתחדשות השנה החדשה" (פרי צדיק" דברים עמ' 151).

בדרך קרובה כתב גם בעל "שם משמואל" (דברים עמ' קצז) בהנהגת משה "דאו תמיד ניסים ונפלאות הש"ת, מה שאין כן ביהושע שדור באי הארץ היתה עבודתם

להתחזק באמונה, ועוסקים בעניני העולם וחורשים וזורעים, ומאמינים בחיי עולם וזורעים, א"כ היו יכולים ליפול ח"ו ממדרגתם, וזה שנעשה להם משה מצבה. בסגנון דומה התגלגלו הדברים אצל ארבעת הדורות של אדמו"רי גור, תוך הדגשת היחס למעבר בין שנה לשנה. בעל "חידושי הרי"ם" השמיע באזני נכדו בעל "שפת-אמת" ש"נקבעה פ' נצבים בסוף השנה כמ"ש ז"ל כשיצאו מפרנס לפרנס עשה אותם מצבה, כמו-כן בכל שנה יש הנהגה מיוחדת וצריכין בסוף השנה לקבוע מה שנתחדש בזו השנה כדי לצאת מסדר לסדר השנה הבאה". ("שפת-אמת" נצבים תרנ"ה. השווה: חידושי הרי"ם על התורה עמ' רסד). האדמו"ר הזקן בעל "אמרי-אמת" חזר על מה ששמע מאביו בעל "שפת-אמת" והוסיף נופך משלו "ולכן אלול הוא קודם תשרי, שבאלול צריך אדם להכין עצמו בקבלת עול מלכות שמים" (שנת תר"ע, עמ' 120). אף האדמו"ר בעל "בית-ישראל" חזר בשנת תשי"ז על מסורת אבותיו וזקניו והוסיף מדיליה ש"יצאין משנה לשנה, שנה חדשה ועולם חדש, אתם נצבים היום אולי הרמז על שבת כדאיתא בגמרא (שבת קיז, ב. השווה: "בעקבות היראה", רא"א קפלן עמ' טו, מסורת על הגר"א שכל מי ששמעוהו אומר בשעת קבלת שבת, היום אם בקולו תשמעו, מיד היה נעשה לבעל תשובה). היום זה שבת וגו', והשבת מקודם יכול האדם להכין את עצמו לזה, היכון לקראת א-לוהיך ישראל, זמן הכנה לקבלת עול מלכות שמים מחדש".

מילות פתיחת פרשתנו נדרשות כולן: "אתם נצבים" כדלעיל, ואילו "היום", "לפני" כדלהלן.

"אתם נצבים היום כולכם לפני" וגו'. הדגשת העיתוי המדויק והמסויים "היום", היא שהביאה את רש"י (ראה רא"ם על אתר) לפרש שאותו יום היה יום מותו של משה. אמנם כדי להרחיב את תחילתה של התייצבות זו כתב בעל "שפת-אמת" "בכל יום ע"י הכנה לקבל עול מלכות שמים" (תרס"ב). בעקבותיו הלך נכדו בעל "בית-ישראל": "היום — איתא במדרש הרמז על ר"ה (זוהר ב, לב, ב; ג, רלא, א; "לקוטי תורה" פ' נצבים) ואולי גם לרמז על לפני ר"ה הכנה" (תשי"ט). כנראה דרש את המושג "לפני ד'" בצורה כפולה: "לפני" כביכול בחינת מקום, התייצבות של ר"ה, "שנפר כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי" (ר"ה כו, א) "ותקעתם וכו' והיו לכם לזכרון לפני א-להיכם וכו'" (במדבר י, י). ר"פני" בחינת זמן, התייצבות, הכנה לפני בוא יום הדין.

ברם, לא רק ראש הפרשה נדרשת לענין ההכנה אלא אף אמצעה.

בתוך פרשת נצבים (חלוקה שמקורה במנהג הקהילות, ראה רשב"ם בראשית מז, כח). באה אף פרשת התשובה, שאמנם מורכבת היא משתי פרשיות סתומות. (דברים ל, א-י, ל, יא-יד. וראה שם ברמב"ן שדרש "המצוה הזאת" על התשובה, וכן בספורנו ובאברבנאל. השווה: "הכתב והקבלה": וכן הסכימו רוב המחברים שפרשה זו על כללות התורה מדברת. ר' צדוק לשיטתו כותב: בשבת שקודם ר"ה כבר הוא תחל שנה וברכותיה, קורין פ' התשובה, ששבת זמן תשובה, ובשבת זו, הזמן לתקן כל העבר בשנה שעברה, וע"ז נזכה שיהיה תחל שנה וברכותיה. "פרי צדיק" דברים 152). בתוך פרשת התשובה באה הבטחת-ייעוד "זמל ד' א-לוקיך א'ת ל'בבך ואת ל'בב ודעך", ובדברי

בעל הטורים, "ר"ת אלול — להזהיר על התשובה והסמך מהמקרא את לבבך" וכו'. וכתב ע"כ ב"פרי-צדיק" (דברים ע"א 163) "עשי"ת מתחילין מר"ה, וחדש שקודם לו גם-כן זמן תשובה, ומה שאמר ומל ד' וגו' מרמז שאף מצד השי"ת מסוגל אותו חודש לרחמים שאז הם ימי רצון וכו' והשי"ת מצידו מסייע לתשובה וכו', שהשי"ת מצידו יסיר היצה"ר מלבבך; ואת לבב זרעך שיתברר כמו-כן שהבנים כבר יהיו נולדים בקדושה". **אמנם בעל "שפת-אמת"** הדגיש את יחסו שלנו להבטחת התורה. "את לבב זרעך, כי השב בתשובה יזכה גם לזרעו אחריו להסיר ערלת לבבם, כי בזמן זה [ארבעים יום אחרונים: א אלול-י תשרי] היו בני-ישראל בעלי תשובה, בעת שקבל מרע"ה לוחות שניות, לכן אלו הימים הם ימי רצון גם לנו, זרעם אחריהם, בזכות התשובה שנעשו אבותינו" (נצבים תר"ה). הוסיף בעל "בית ישראל" (נצבים תשי"ז) ולמד בדברים מעין קל-וחומר. "ראשי תבות אלול, שהזמן מסוגל, ואם ימי החול, בוודאי השבתות מסוגלים ביותר, והשבת האחרון והגומר מאלול מסוגל ביותר".

הכנות לר"ה נרמזות לא רק בתחילת הפרשה ובאמצעה אלא גם במדרש-רבה נצבים בשני קטעיו הראשונים. סימן א עוסק בזמני התפילה. (ראה בפרוש מהר"ז על שייכותו לפרשה והשווה פרוש מירקין). סימן ב ענינו בברכת התורה. מתוך דברי בעל "בית ישראל" בשנת תשי"א עולה הבנה בפתחת המדרש ובהקשרו. "ר"ה ויוהכ"פ יומי דצלותא וכו' ויש להתאמץ בימים הלאה, כי איתא שתפילה צריכה הכנה וזה קודם ר"ה". וכאמור ההתייצבות עצמה — שהמדרש נותנה ענין לתפילה — יש בה מיסוד ההכנה. הקטע השני מפרש את המושג ה"מצוה הזאת" ככוללני. בעל "שפת-אמת" הסביר את ענינה של הברכה לפני עשיית המצוה "כי כתיב ונעלמה מעיני כל חי, ורק בני" ניתן להם הכזז והרשות בפיך ובלבבך לעשותו, פירוש לעשותו קרוב, וצריך האדם להכין עצמו מקודם דבר מצוה או תורה ע"י הברכה שמתבונן שהיא ציווי השי"ת" (דברים ע"א 120, וראה לעיל ע"א 128 מקור הענין בדברי הריטב"א). כך כתב גם בנו בעל "אמרי-אמת" (דברים ע"א 122) "הברכה היא הכנה וכפי מה שיש לאדם השתוקקות, כך נפתח פתח על כל היום וזה שמברכין בתחילה ברכת התורה בכל יום, שבכל יום נפתח פתח לעולם".

מעלת ההכנה לעיניים רוחניים שגבה מאוד כאשר נתבאר, ואעפ"כ היא שלולה — מעצם הגדרתה — לגבי מושג אחד — בריאת העולם, זו שהתרחשה, לפי מסורת חז"ל, בכ"ה באלול. על סמך עובדה זו כתב האדמו"ר בעל "תורת-אמת" בניגוד לכל הנאמר לעיל. "נצם קדושת היום טוב הזה [ר"ה] הוא בלי שום הכנה, שכל המועדים יש להם הכנה מקודם וכו' ולזה נקרא בכטה, לשון העלמה והתכסות בלי שום הכנה, להורות על קדושת חסדיו יתברך, כמו שהיה בראשית הבריאה" ("תורת-אמת" ג, ע"א 8). "ג שנה מאוחר יותר כתב בהטעמה נוספת. "כל המועדים נקבעו בתוך החודש, והימים שמר"ח עד המועד המה הכנה למועד, וזולת ר"ה, יש לומר מפני שכך נקבע בר"ה הראשון בשנת הבריאה וכו' ואז בוודאי היה בלי הכנה" (שם ע"א 26). ע"פ דרכו זו העמיק להסיק על משמעות עבודתנו ביו"ט של ר"ה, "מנות לאין נכון לר".

אולם למרות מה שנראה בעינינו כסתירה בסוגיית ההכנה לר"ה, דומה שאפשר ליישב את דברי ר' ליבלי איגר בעל "תורת אמת" עם יסודות ההכנה כפי שנתבררו לעיל.

מכל מקום בנקודה המשולשת שאנו עומדים בה – ההכנה לשבת האחרונה בשנה, שחלה לעתים ביום "הולדת" העולם, שבת פ' נצבים בערב השביעית, הרי שיסוד ההכנה מבהיק והולך.

מכוחה של ההכנה באה בצאת השנה ברכה משתלשת, לעת האסף כל הישגי העבר באחרית שנה והפנמתם והתייצבותם במצבת עולמו הפנימי של האדם, לעת השיא של "אני לדודי ודודי לי" עם נשיקת אלול לתשרי, לעת ש"שבת הארץ הולכת היא ופורשת את כנפיה על אדמת הקודש ונכנסת ברוח חרישית בלב עם ד' היושב עליה" ("אגרות ראייה" א, עמ' רסא).

משמר היוצא מתייצב ומוסיף תוספת ברכה למשמר הנכנס, יתרה על ברכת השנים: תחל שנת השבת וברכותיה.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il